

SKUHROV

k.ú. Skuhrov nad Bělou, o. Rychnov nad Kněžnou

M. Plaček

Podhůří Orlických hor je zbrázděno údolními kolmými na hlavní hřeben. Jsou dílem tvarována erozní činností řek a potoků, které jimi protékají zhruba jihozápadním směrem. Podél těchto toků postupovala ve středověku kolonizace ze starých sídelních území do vyšších poloh s drsnějšími životními podmínkami. Jedním ze svědků a současně dokladů postupu osídlování jsou zbytky hradních staveb, které využívaly míst pro stavbu bezprostředně nad údolními.

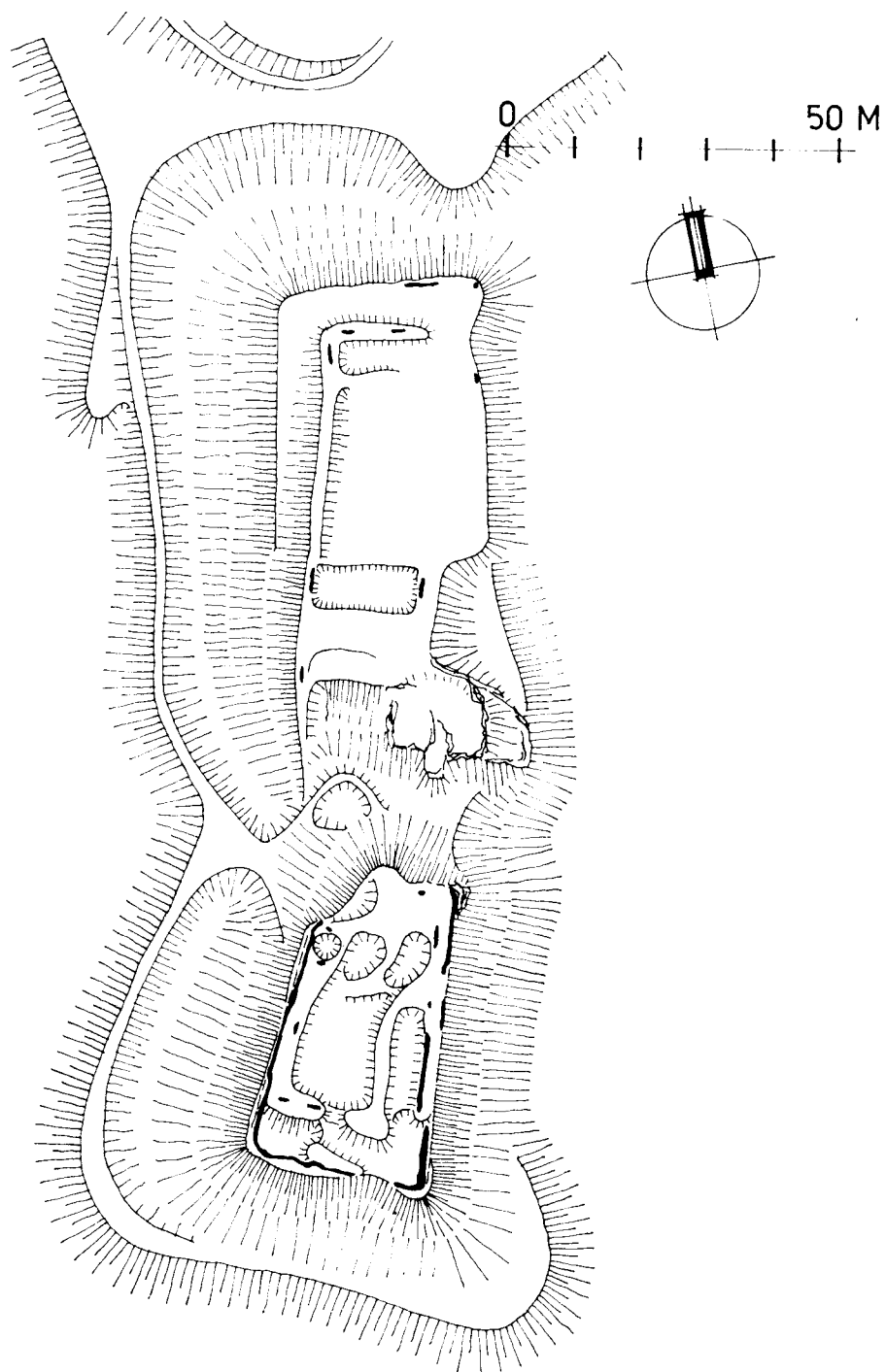
Relikty rozsáhlého hradu se nacházejí též na úzkém výběžku nad říčkou Bělou ve Skuhrově (obr. 1). Výběžek spadající na východě srázně do údolí je na jihu a západě vymezen stoupajícím, komunikačně využitým zářezem oddělujícím hrad od plošiny nad údolím. S ní je spojen pouze šíjí, která je v mírném stoupání ke kostelu přerušena mohutným, až 25 m širokým příkopem. Ten pokračuje i na západní straně, kde však má max. šířku 20 m a nad silnicí vedoucí zářezem je ohraničen podélným valem. Rozměrný úvoz tedy měl ještě funkci dalšího příkopu.

Výstupek hrany příkopu na severu ukazuje na místo, kudy vedl most k bráně předhradí nacházející se v severovýchodním nároží. Podle údajů A. Sedláčka (1883, 201) to byla hranolová věž, jejíž pozůstatky byly koncem minulého století ještě patrné. Dnes na tomto místě vystupují jen dva kusy amorfního zdiva v linii původního parkánu, který se v šířce 7 m reliefně rýsuje na severu a severovýchodě. Obdélné předhradí vč. parkánu 70 m dlouhé a 31 m široké má na západní a severní straně obvodovou hrázdku se stopami zdiva. V poslední třetině délky se nachází pravidelná prohlubeň (15 x 7 m) po budově stojící napříč předhradím a ponechávající jen úzký průchod do jižní části ukončené plochým, uměle upraveným skaliskem se svislými stěnami. Sloužilo asi jako nástupní plocha na most přes další, 18 m široký příčný příkop oddělující předhradí od zadního hradu, jenž je oproti předhradí o něco převýšen.

Čtýřúhelné jádro hradu má rozměry 45 x 20 až 28 m a na západě je chráněno příkopem a valem, který na jihu přechází v pouhý terénní stupeň. Podle A. Sedláčka (1883, 202) zde byla hradbami chráněná plošina pro instalaci praků a další hrubé střešty, což však není nikterak doloženo. Příkop nebyl s podélným příkopem předhradí spojen a dělící val napojený nejspíš na severozápadní nároží jádra zabraňoval obsazení příkopu a bermu nepřitelem.

Obvod zadního hradu je vymezen pozůstatky hradby silné nejméně 2,5 m, jejíž kvalitní líc je zřetelný na díle delších stran. Kromě nich je po povrchu roztroušeno ještě několik stop nelicovaného zdiva, které, spolu s členěním povrchu, svědčí o původním plánu. Zřetelně se rýsuje zástavba na jihu a jihovýchodě, kde stály dvě budovy spojené do tvaru L. Zadní měla celkovou šířku kolem 11 m, boční 9 m (při délce cca 17 m) a při předpokládané světlé šířce 7 a 5 m je zřejmé, že zadní budova byla hradním palácem. Příčné dělení bez sondážního průzkumu je neidentifikovatelné. Nějaký menší čtvercový objekt mohl být ještě na severozápadní straně, ale je rovněž nezřetelný.

Důležitá je otázka hlavní věže - bergfritu. A. Sedláček (1883, 202) je situoval na severovýchodní zaoblené nároží a tak je také nakreslen na ideálních kresbách. Současný stav zříceniny však této představě neodpovídá. Místo nejenže není nijak zvýšeno (případný suťový kužel), ale na věž, vzhledem k prohlubním a okraji svahu, zůstává prostor jen 7 m široký. Nejvýznamnějším argumentem je však nepatrný poloměr zaoblení nároží (do 1 m), což stavbu válcové věže v tomto místě zpochybňuje. Protože stopy po ní nejsou patrné nikde v poměrně úzkém čele jádra a výstupek do příkopu souvisí nejspíše se vstupem, zdá se, že hrad bergfrit postrádal a spoléhal na ochranu silné obvodové

Obr. 1: Skuhrov nad Bělou, okr. Rychnov nad Kněžnou - terénní náčrt hradu z dubna 1984 (krokováno, doměřováno pásmem).

hrady. Zda šlo o hrad a plášťovou zdí, nemůžeme být přesvědčeni, i zaplené nároží, však vzhledem k nezralosti vazby budov a hrady nelze rozhodnout. Zvláště, když proti tomu svědčí též podstatně nepořádká a vedení konstrukce a relativně pravidelná dispozice.

První historickou zprávu o Skuhrově je zmínka v Dalimilově kronice (1957, kap. 27), kde se jako sídlo hraběte Krambora uvádí po r. 1282 Mutina Skuhrovský, snad shodný s Mutinou z Kostomlat z r. 1284 (RRM II, s. 31, č. 1284), praectem rodu pánů z Dobrušky. Predikát ze Skuhrova užívá i prvě r. 1301 Psa (RRM II, s. 642, č. 1301), jenž v r. 1323 již v kraji patřil takové věčnosti, že je zvolen za rozhodčího ve sporu mezi Mutinou z Dobrušky a dobrušskými měšťany (RRM III, s. 233, č. 555). R. 1321 jsou v nedílném držení Skuhrova bratři Psa a Vznata z Meziříčí, kteří spolu s otcem Janem z Meziříčí, dávají patronát v Solnici ("v blízkosti Skuhrova") klášteru na Uderaze (CDM VI, s. 143, č. 18a). Z uvedeno vyplývá, že skuhrovskému panství nabyli neznámým způsobem rod erbu křídla pocházející z Moravy. Pro přibuzenský odkaz svědčí fakt, že v polovině 14. stol. se i po Kostomlatech píše rod mající v erbu křídlo (Sedláček 1902, 76).

Tyto skutečnosti jsou důležité pro určení doby výstavby hradu. Ze samotného náčrtu domku Skuhrovský nevyplývá totiž nutnost existence hradu. Mutinu Dalimil proto označil podle zboží nabytého v kraji, o kterém byla zrovna řeč, neboť r. 1282 se Mutina píše opět z Kostomlat (RRM II, s. 630, č. 1466). Vypadá to tak, že dotyčný hrad získal Jan z Meziříčí na konci 13. stol. a držení pojistil výstavbou hradu, jenž se stal sídlem nejstaršího z jeho šesti synů (Kratohvíl 1907, 42). Vznata totiž již dosti dříve před r. 1338 obdržel jako otcovský podíl Křižanov (Sedláček 1883, 201). Současně s budováním Skuhrova si příimí dědicové Mutiny stavěli na jiném síle jedn. podhorských majetků hrad v Dobrušce, jenž byl kolébkou dobrušské větve pánů (Sedláček 1984, 64).

Psa ze Skuhrova, jenž byl významným dvočenínem Karla IV. se připomíná ještě r. 1349 (CDM VII, s. 684, č. 980), ale v r. 1359 již na Skuhrově sedí jeho synové Jan a Vznata (CDM IX, s. 106, č. 131). R. 1376 se na zemském soudě objevil také ženěnk ze Skuhrova (Sedláček 1883, 205), ale skuhrovská větev vymřela r. 1384 Vznatou. Dědili bratři Jan a Jaroslav z Meziříčí, kteří odlehlý majetek r. 1387 prodali Pětovi z Častolovic, příbuznému pánu z Dobrušky (Sedláček 1883, 190). Jeho stejnojmenný syn byl významným protivníkem husitů ve východních Čechách a ti proto jeho nedaleký hrad Rychberk r. 1425 dobyli. Fevnější Skuhrov nebyl dobýván, nebo útoku odolal, neboť ve Skuhrově byl i nadále katolický farář (Sedláček 1883, 191, 205).

R. 1456 obdržel skuhrovské panství jako odúmrť Jiří z Poděbrad, jenž je však musel vybojovat na samozvanci Janu Koldovi ze Zampach. Vojsko Jiřího r. 1457 dobylo Koldou obsazené hrady Náchod, Rychberk a Černíkovic a poslední dva zbořilo (Staré letopisy 1980, 180). Zda byl při této příležitosti zničen také Skuhrov není známo, ale zdá se to pravděpodobným, neboť r. 1495 při převodu na Viléma z Pernštejna se jmenuje pouze městečko a r. 1558 pak výslovně pustý hrad Skuhrov (Sedláček 1883, 190). Pokud nebyl poškozen při událostech r. 1457, stalo se mu osudným připojení k litickému panství a po ztrátě sídelně-správní funkce zpustl.

Zajímavé je srovnání jiných hradních architektur Tascovců (srov. Plátek 1957) a hradem ve Skuhrově. Jejich moravské stavby se bohužel dochovaly buď ve značně přetvořené podobě (Náměstí n. Osl., Velké Meziříčí, Lomnice), zříceninách (Tesov - Dub, Mitrov), nebo jen nepatrných zbytcích (Mostišť). Přesto lze vysledovat určité společné znaky ukazující na uplatňování jistých rodových tradic. Jedinou typologickou výjimkou je Bukov (Lísek), jehož projekt a realizace byly ovlivněny účastí členů stavební hutě tišňovského kláštera. Všechny ostatní hrady mají jednoznačnou snahu po regulérnosti, neboť půdorysně se jedná o obdélníky, jen mírně deformované nebo se zkoseným nárožím (Mostišť je zhruba čtvercové), o rozměrech pohybujících se v mezích 42 - 54 m (délka) a 30 - 45 m (šířka). Budovy jsou přistavěny k obvedové hradbě a ani jeden z nich nemá bergfrit. Dlužno podotknout, že u radikálně přestavěných objektů možnost existence věže nemůžeme zcela vyloučit, ale všude chybí jakýkoliv

stavební, dispoziční, či ikonografický náznak.

Jak je vidět sechrovský hrad vynovuje jak tvarem a rozměrově, tak i absencí bergfritu. Předpoklad jeho vystavby pány erbu Křídla na přelomu 13. a 14. stol. se na daném stupni poznání jeví určitým. Z české se prostředí této doby získal ono zabo-
lené nároží, se kterým lze srovnat i z ostatních rozích (srov. Velhartice, Kostelec
n. Sáz., Rychmburk, Buzátejn a jiné). Další upřesnění uvedených poznatků může pří-
nést pouze archeologický průzkum. Pochopitelně nejen z titulu odhalení architektury,
ale i možnosti získání datovatelných reprezentantů hmotné kultury, neboť povrchový
oběr je na dané lokalitě značně neefektivní.

LITERATURA

GVV - Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, edice.

Dalimilova kronika - 1100: Najstarší česká psaná kronika tzv. Dalimila (K. Hav-
ránek, J. Lužek ed. Praha).

J. Koubek - 1907: Vlastivěda pro střední školy. Vydání 1. díl. Praha, 1907.

L. Pl. Paz - 1964: Hradní zdi a obranné stavby středověké architektury. Vydání 1.
Archeologický ústav, Praha.

M. Plátek - 1964: Hrad Dobruška a jeho okolice. Vydání 1. díl. Praha, 1964.

RH - Repertorium diplomaticum et notarium sive Bohemiarum et Moravorum, edice.

U. Bedřich - 1906: Karta a měřba českých zemí. Díl 1. Praha.

U. Bedřich - 1906: Ze středních letopisů českých 10. díl. Díl 1. Káňperk. Praha.

PAJREK

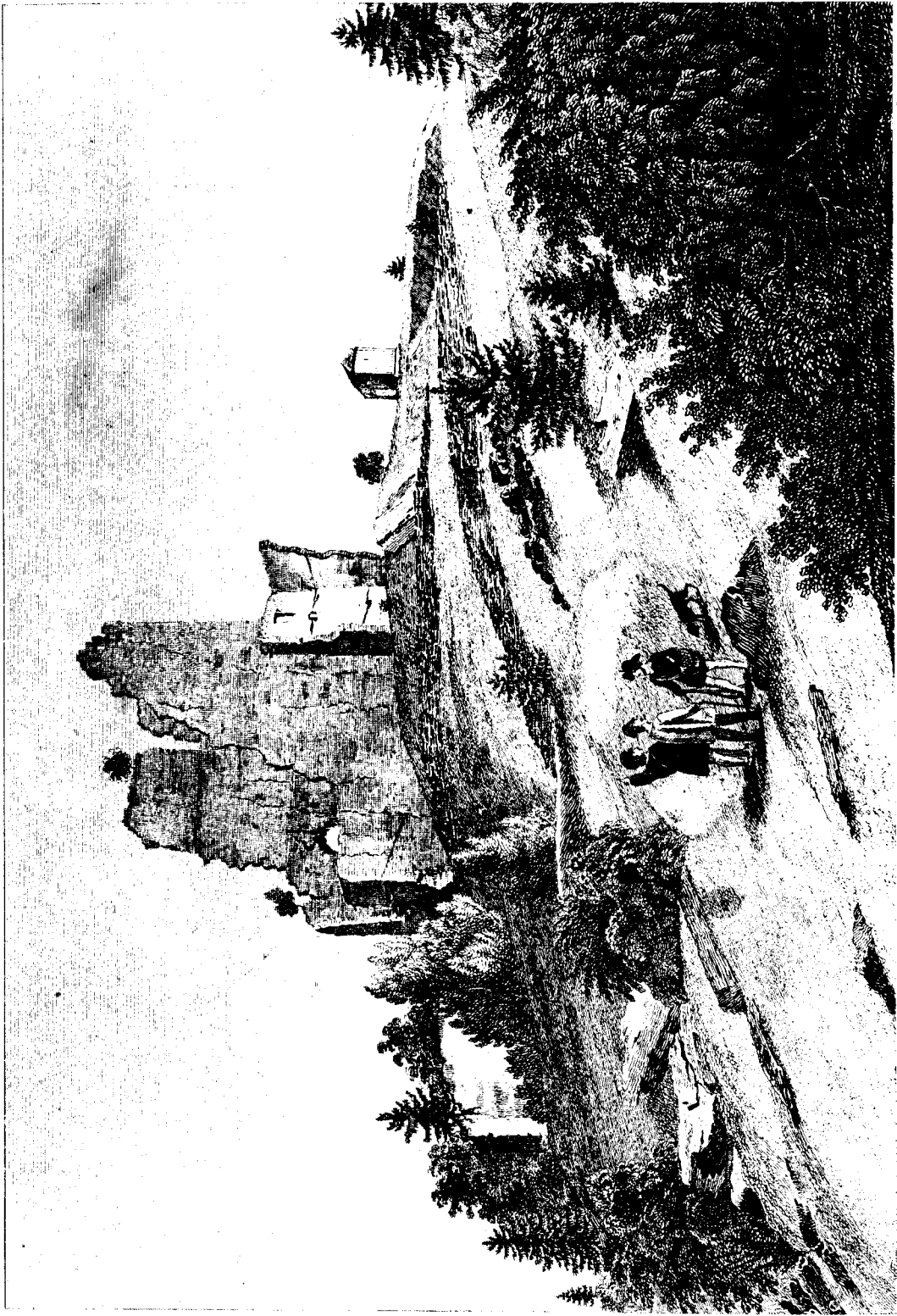
k. n. Nýrsko, o. Klatovy

Z. Procházka

Hrad Pajrek v k. n. Nýrsko vyhlíží z jihovýchodní strany řeky Otava. Jeho
zeměpisná poloha je velmi výhodná. V jeho posledním stadiu, kdy se spíše podobá
základnímu objektu (heřek, heřek). V jeho okolí se nachází přírodní území
s výhledem na okolní kraj. Staršímu názvu se lze přiblížit ve smyslu
Pajrek - heřek - heřek, který je v současnosti zastavěn. Pajrek se nachází v
okrajové části obce. Jeho zdi vystavěné na zemi proti Bavorům (Bok
1907).

Hrad Pajrek byl na svém místě původně zbudován. Jeho zdi byly od založení
v 1. polovině 14. st. až do zániku na konci 15. st. (Bedřich 1906, 131 - 135).
Jeho první majitel Pajrek se uvádí 1356 Nýrsko a Pajrek s Janem. Počátkem 15. stol.
vlastnil hrad jeho potomci - Jan, Tomášek a Václav. V závěrečné části materiálu
se opakovaně setkáváme s Janem, který se zde nachází. V závěrečné části materiálu

Obr. 10. Hrad Pajrek, k. n. Nýrsko, okr. Klatovy. Rytina podle předlohy S. A. Hebera
z r. 1844.

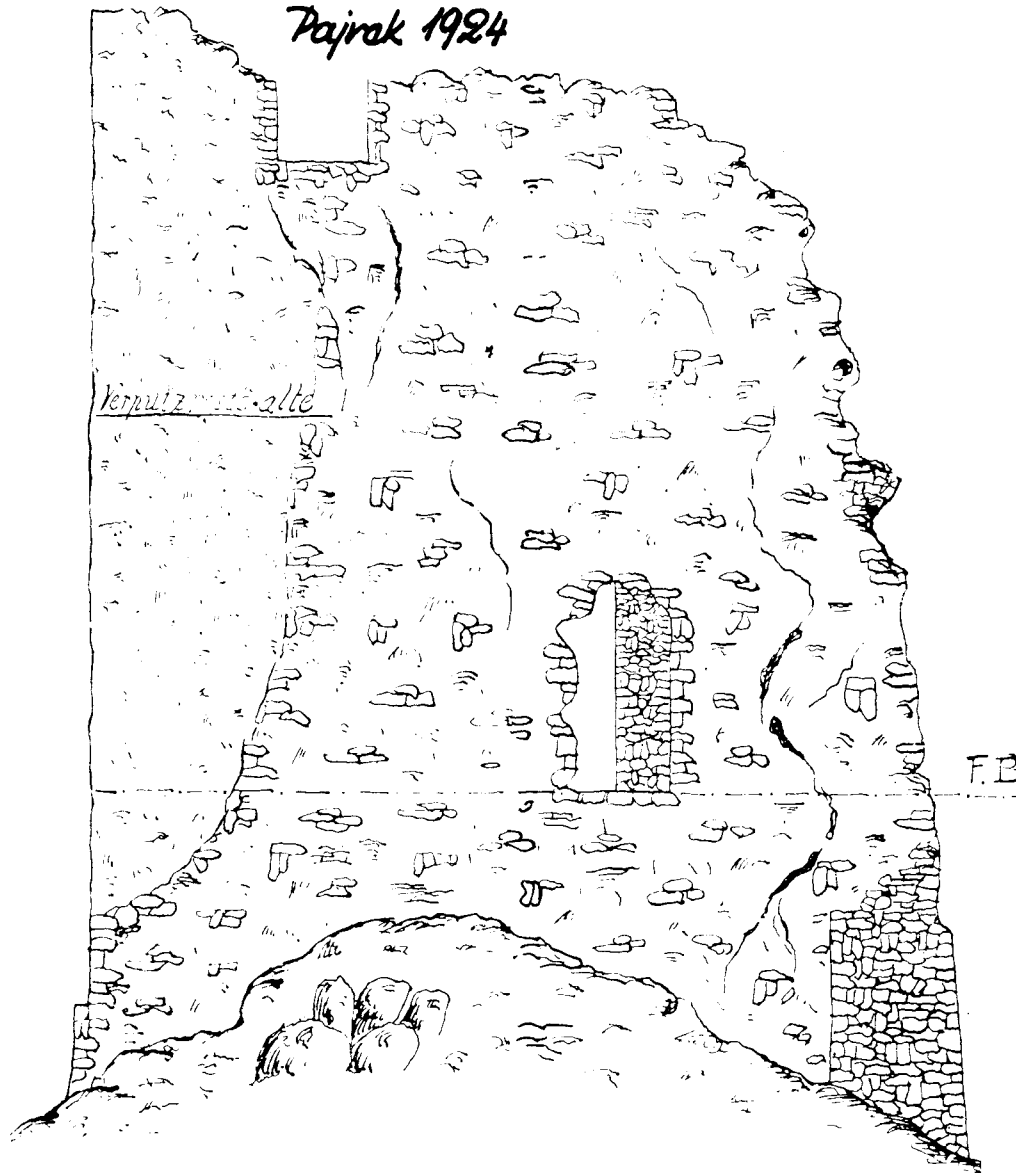

Bayard

Ansicht von West.

Pajrek 1924

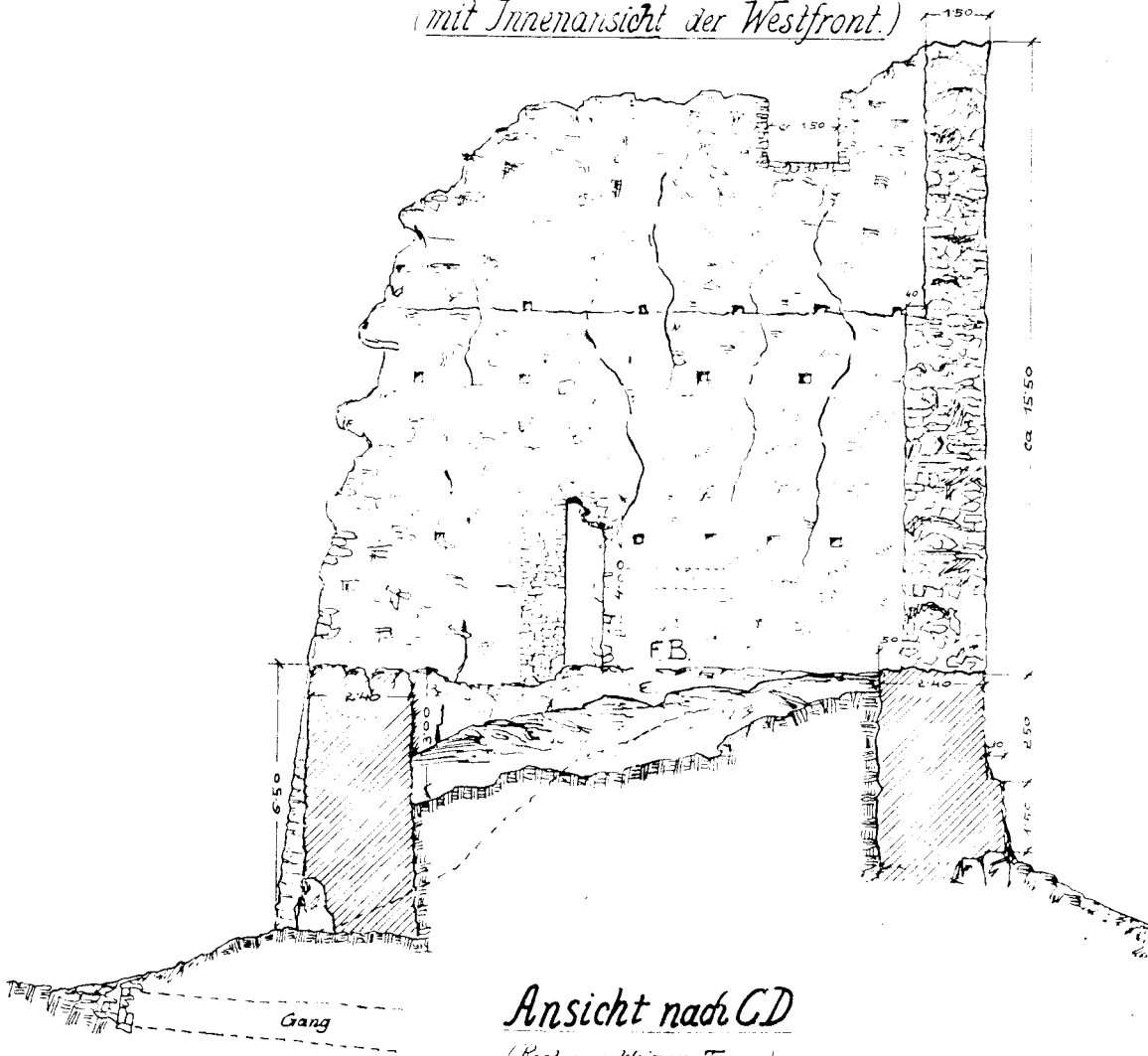
Obr. 3: Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Pohled na věž od západu. Kreslil A. Heide r. 1924.

Obr. 4: Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Pohled od jihu na věž a půdorys věže a malé věžičky. Kreslil A. Heide 1924.

Schnitt AB

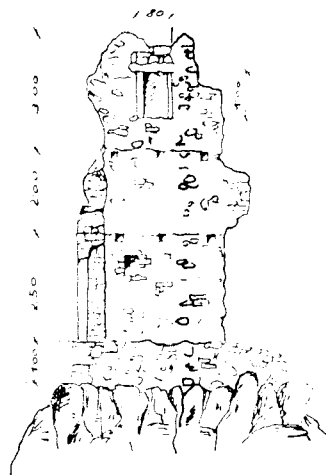
(mit Innenansicht der Westfront.)

Ansicht nach CD

(Rest von kleinen Turm.)

Pajrek 1924

original 5cm

*Nach der Natur aufgenommen und gezeichnet
im Jahre 1924 von F. Baumeister A. Haide in Bistritz.*

husitou, ale vzápětí vpustil pomezním hvozdem do země bavorské vojsko a pomáhal straně nepřátelské. Hrad s panstvím je v té době rozdělen na několik dílů, které spojil a od ostatních příbuzných vykoupil teprve Tomášův syn Racek. Tento pán zastával později místo hejtmana v Klatovech. Jeho jméno můžeme pravděpodobně také spojit s bitvou U Nýrska (1467 22. září). Když tehdy vtrhlo bavorské vojsko do Čech, postavil se mu rytíř Janovský (jméno neuvedeno) s královskými pomocníky a branným lidem Domažlic a Klatov. Několikatisícové bavorské vojsko zde bylo na hlavu poraženo a na dva tisíce křižáků skončilo v zajetí. Odvetnou akci podnikli Bavoři v červnu 1472. Pod vedením jakéhosi Prakendorfera, služebníka knížete Oty, přitáhli ke hradu, kterého se lstí zmocnili. Pajrek vypálili a do bavorského zajetí odvěkli Rackova syna. Pobořený a snad částečně opravený hrad drželi potom nadále Rackovi synové Jindřich a (Václav?). R. 1512 prodává Jindřich Janovický z Pajreka rodové sídlo s celým panstvím Jindřichu Kostomlatskému z Vřesovic. Krátká epizoda tohoto posledního obyvatele Pajrku měla svůj konec na popravisti pražského hradu. Neutěšené politické a hospodářské poměry v krajině napomohly vzniku řady loupežných rot. Přepadaly a loupily na stezkách procházejících jihozápadními Čechami i bavorským pomezím (Lůžek 1984, 111). K jednomu z nechvalně proslulých vůdců těchto lapků patřil Jindřich Kostomlatský na Pajreku. Kolem r. 1518 podporoval Heřmana z Janovic v jeho válce proti městům, následujícího roku byl zajat a se svým společníkem Janem Herštýnským uvězněn v Daliborce. R. 1520 šel oba zmíněné pány kat.

Hrad si vysoudila Jindřichova vdova, její dědicové prodali Pajrek s panstvím r. 1554 Janu Kocovi z Dobrše a na Bystřici za 600 kop českých grošů. R. 1556 se Pajrek popisuje jako zcela pustý - bez stavení a jsou k němu uváděny pouze pěkné lesy a pustiny (Sedláček 1893, 131 - 135). V letech 1641 - 1648 hrad údajně poničili Švédové. Větší měrou se ale zříceniny dotkla výstavba dvora a hospodářských staveb pod hradem, kdy se hrad stal zásobárnou kamene (Blau 1931, 21 - 22). Při bystřickém panství zůstal Pajrek až do r. 1796. Tehdy jej prodal kníže Karel Josef z Palmu a Guldelfingen vrchnímu svému panství A. Feldmannovi (Sedláček 1893, 135). Od něj koupil zříceninu mlynářský mistr J. Rauscher z Nýrska, který ji přenechal bratru Antonínovi, sládkovi z dešenického pivovaru. A. Rauscher inspirovaný pověstmi o pajreckých pokladech se jedné noci r. 1805 vydal se třinácti pomocníky do zřícenin hradu. Když o půlnoci vzývali mocného Uriana, přepadl je náhle strach a v hrůze prchali z hradu. A. Rauscher dokonce prý v několika dnech zemřel. Případ měl odezvu u soudu a účastníci nevydařené seance seděli údajně přes rok v klatovském vězení.

Od následujícího majitele Josefa Jäckla koupil hrad se dvorem 1819 Josef Kordík (Heber 1844, 229). Nový majitel se snažil okolí zříceniny rekultivovat a přeměnit je v pastvinu. Při těchto pracích zaniklo opevnění na severní straně hradu. Tehdy zde bylo nalezeno množství starožitností, především podkov, ostruh, šipek a pod. (Blau 1931, 23). Kordík, který podával informace F. A. Heberovi, vystavěl na skalce u hradu dřevěný altán, patrný na Heberově rytině.

Po r. 1820 se o hledání pokladů na hradě pokoušel znovu jakýsi Dums. Prodal dům a za utržené peníze najal dělníky. Vykopal však pouze sklep s množstvím kostí a vápno, kterým Kordík hnojil pole. Neúspěchem skončili r. 1827 také Jan a Karel Maschlovi. Prokopali se rovněž do místnosti s kostmi a objevili podzemní chodbu (Blau 1931, 22). Vykopaná šíje ústila jižně od hradu v lese. Její stěny zpevňovala výdřeva, stejně jako vstup, u kterého našli (Steinbohrer) kamenný vrták (Heber 1844, 229).

V průběhu druhé pol. 19. stol. proběhly na torzu věže opravy, které zajistily trhající se zdivo.

V romantickém 19. století se setkáváme s rostoucím zájmem o zříceninu a její historii. Po F. A. Heberovi (1844, 228 - 229) věnoval pozornost hradu v obsažnější práci

Obr. 5: Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Řez věží a pohled na zbytky věžičky. Kreslil A. Heide 1924.

A. Sedláček (1893, 131 - 135) a F. Bernau (1903, 152 - 166). Svůj význam mají rovněž práce regionálních autorů J. Blaua (1912 a 1931) a plán vyměřený A. Heidem (1924). Blauův plán je na obr. 2, plány Haidovy na obr. 3, 4, 5. V nedávné době se Pajrkem podrobněji zabývala D. Menclová (1972, 325 - 327), v jejím díle se prvně setkáváme s profesionálně zaměřenou situací hradu. Naposledy byl objekt zaměřen r. 1978. Revize plánu a povrchový průzkum následovaly v r. 1979 (Durdík - Procházka 1982).

Za místo budoucího hradu zvolil zakladatel zakončení táhlého hřebenu, zvláště řadou skalek a balvanů.

Středem hradní dispozice (obr. 6) se stala mohutná obytná věž (obr. 7). Délky jejích stran kolísají mezi 15 - 16ti metry. Zachované torzo je velice chudé na jakékoli stavební detaily, které by nám přiblížily původní uspořádání interiérů věže. Západní a severní strany, z větší části zachované, ční do téměř dvacetimetrové výšky. Z východní vyčnívá střední desetimetrová část a jižní nádvoří část zmizela téměř celá. Donjon je situován na strmý skalnatý výstupek. Jeho přízemí vlastně jen vyrovnávalo svažitost staveniště a využití mělo jen zcela okrajové. Trámy prvního podlaží spočívaly na ústupcích ve zdech. Jediným zachovaným otvorem je zde vstup, prorážející do západní strany věže. Původně mívával klenbu patrnou na Heberově rytině (obr. 1), později, za novodobých statických úprav, zpevnily jeho levou polovinu dva pilíře, zabraňující dalšímu trhání zdiva. Vnější pilíř částečně zakrývá otvor zasouvací závory, patrný lépe na protilehlé straně vstupu. Toto statické zabezpečení vedlo A. Sedláčka a po něm D. Menclovou k úvahám, ve kterých považovali nastalou situaci za původní výklenek či nedokončené schodiště zbudované v síle zdi. Ústupek pro trámy dalšího (3.) patra, je od podlahy 1. patra vzdálen téměř 9 metrů. Nevelké a nepravidelně rozmístěné otvory ve stěnách mezi ústupky pocházejí pravděpodobně od trámů samonosného lešení. Podlaha 2. patra musela být tedy nutně nesena dřevěnou konstrukcí, dodatečně vloženou do těla věže. Obdobná konstrukce nesla rovněž patro čtvrté, v jehož západní stěně jsou patrné zbytky otvoru. Dva fragmenty lícovaného zdiva (snad špalety oken) jsou pozorovatelné rovněž v severní straně. Protilehlá, nádvoří strana budovy obsahovala největší množství okenních otvorů, proto také podlehlá zkáze jako první. Čtvrtým patrem končily zřejmě zděné části věže.

Popsaná stavba zaujímalá svou rozlohou jednu čtvrtinu plochy jádra hradu. Na severní straně se významným způsobem zapojila do obrany, nahradila zde z velké části původně asi nepřilíživě mohutnou ohradní zeď. V siluletě stojícího hradu tvořila oproti ostatním stavebním konstrukcím jistě prvořadou dominantu.

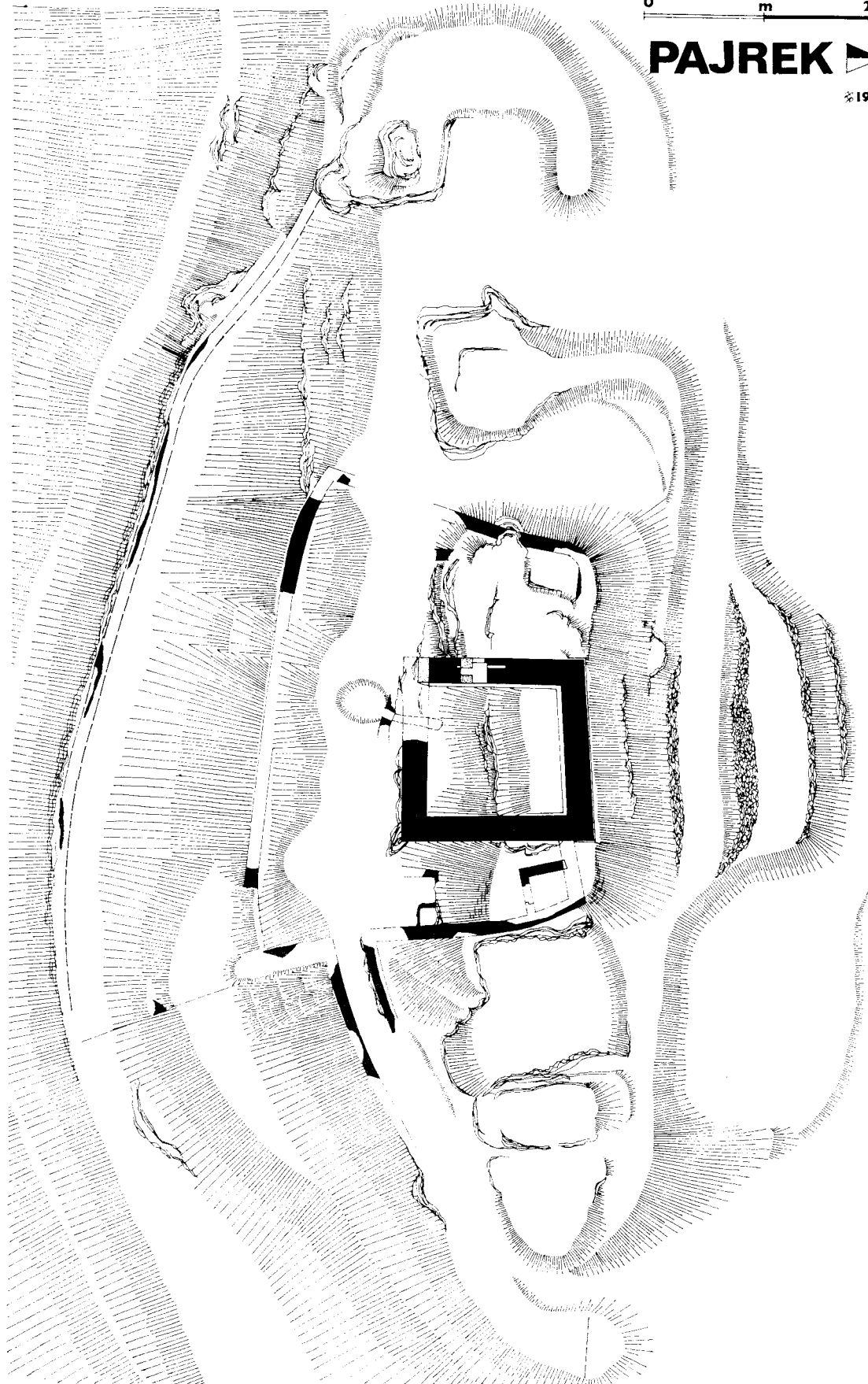
Obytnou věž dělily od poměrně subtilní ohradní zdi spáry. Určité analogie k této věži představuje stavba nepřilíživě vzdáleného Kunžvartu. V nejstarší stavební fázi (či mikrofázi) lze tedy také na Pajrku předpokládat osamocenou kámenou věž, vystavěnou na izolovaném skalisku objatém příkopem, jehož jižní část později zaujal prostor nádvoří. Nároží hradního jádra zesilovaly věžovité stavby, které snad měly schodišťovou funkci. Zatím co severozápadní dnes již jen tušíme podle přitesané skály, zachovala se severovýchodní posud ve viditelných zbytcích. Tato věž umožňovala přístup na hradební ochozy, s nimiž nebyl palác, jak se zdá, vůbec propojen. Tato drobná stavba měla vstup v přízemí, uvnitř je posud částečně omítnuta a ve spodní části poseta nepravidelnými otvory schodišťové konstrukce. Otisk, který zbyl na zdivu věže po odpadlé ohradní zdi, datuje věžičku jako prokazatelně mladší dostavbu. S palácem, jak konstatuje D. Menclová, však můstkem spojena nebyla, musel by se zachovat otvor toto spojení umožňující, ten ale není patrný ani na starším ikonografickém materiálu. Původní výška

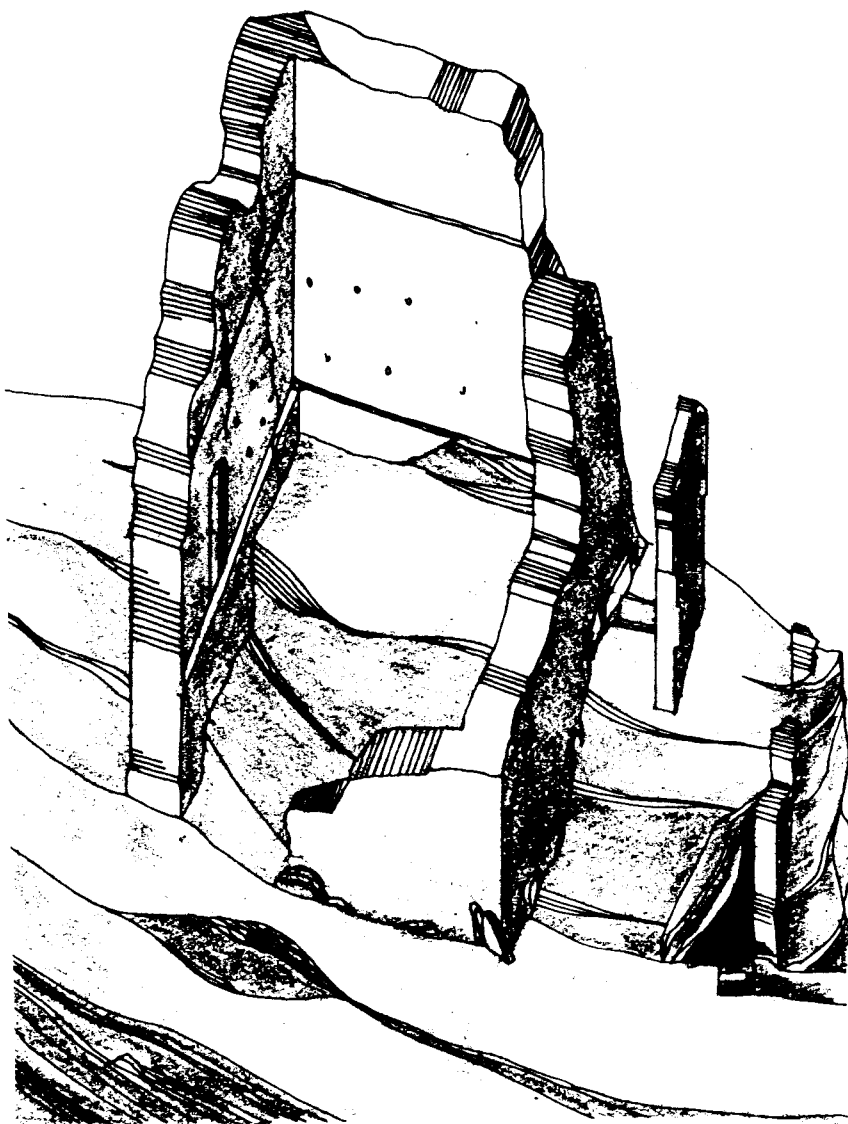
Obr. 6: Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Plán hradu z roku 1978. Kreslil autor.

0 m 20

PAJREK

1978

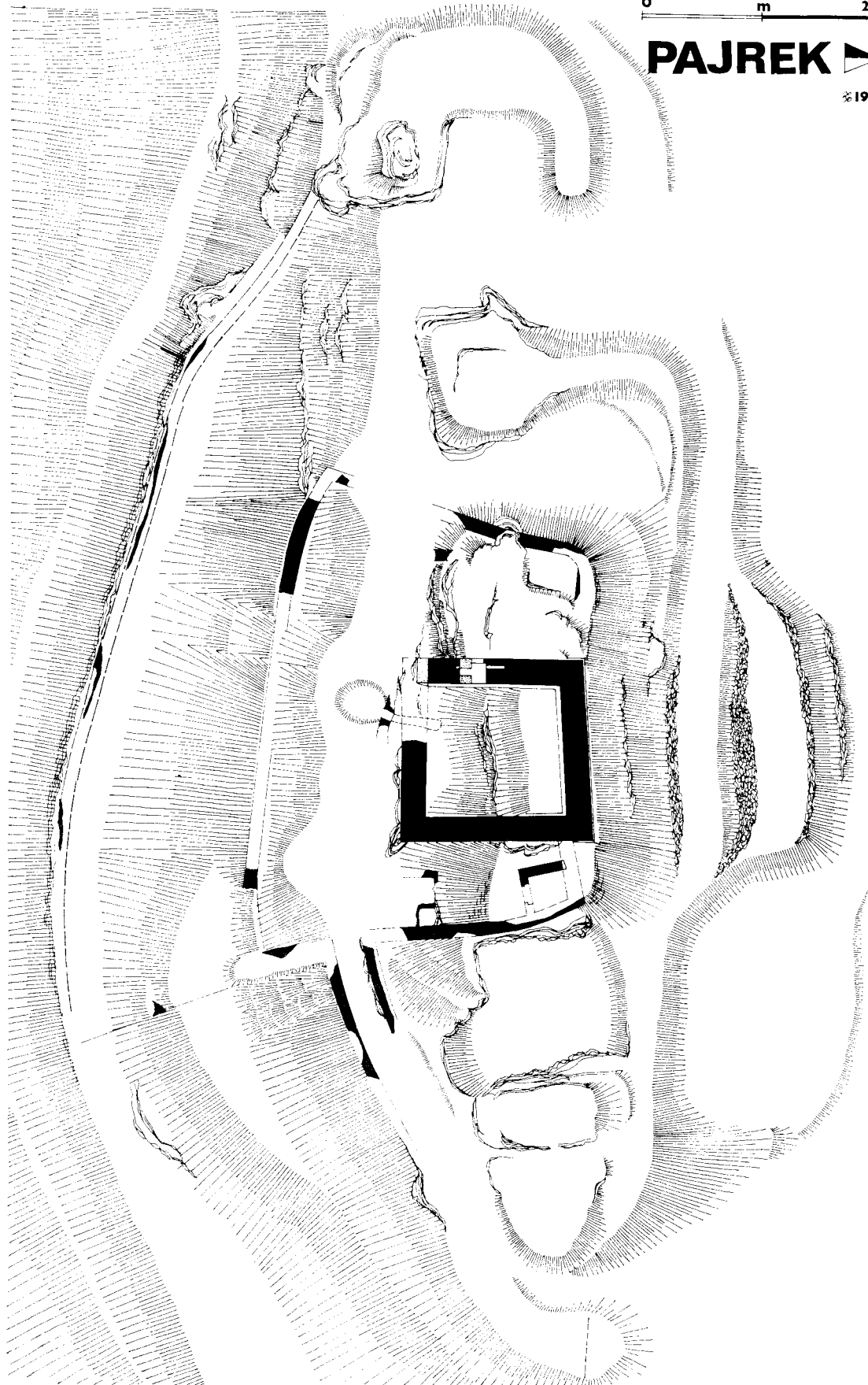
Obr. 7: Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Věž, stav r. 1984. Kreslil autor

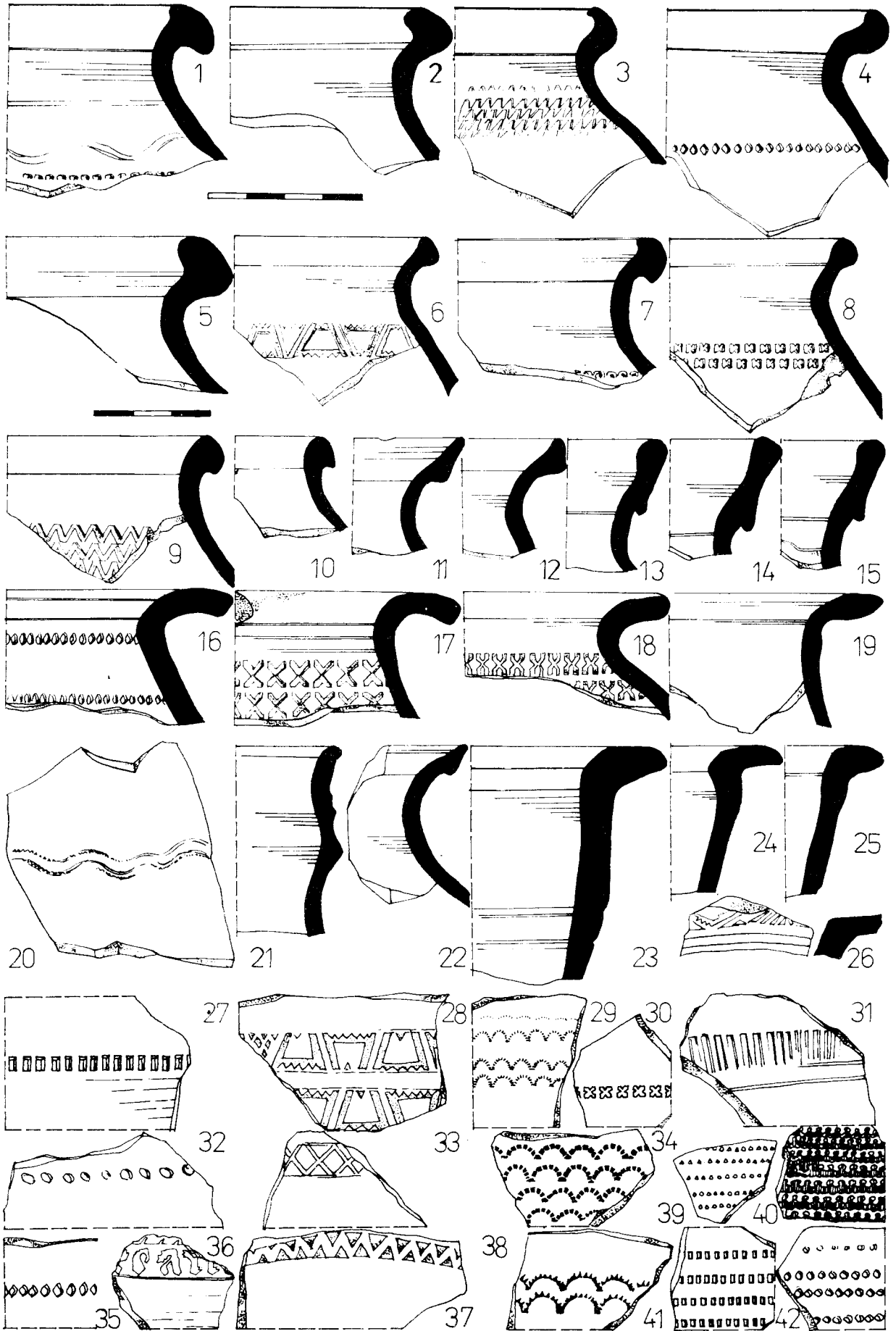
Obr. 8, 9, 10, Hrad Pajrek, k. ú. Nýrsko, okr. Klatovy. Nálezy z hradu. Kreslil
11: autor.

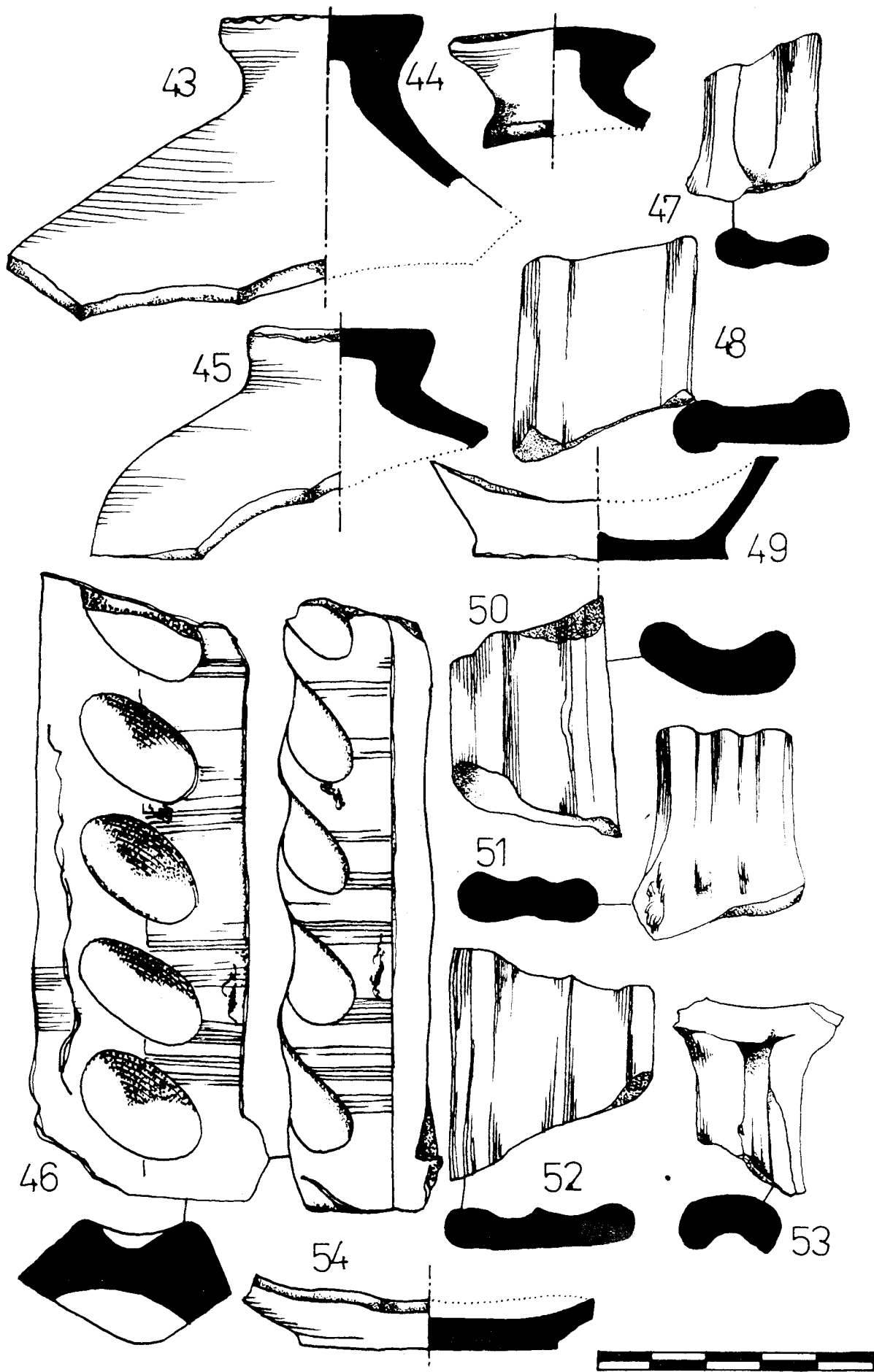
0 m 20

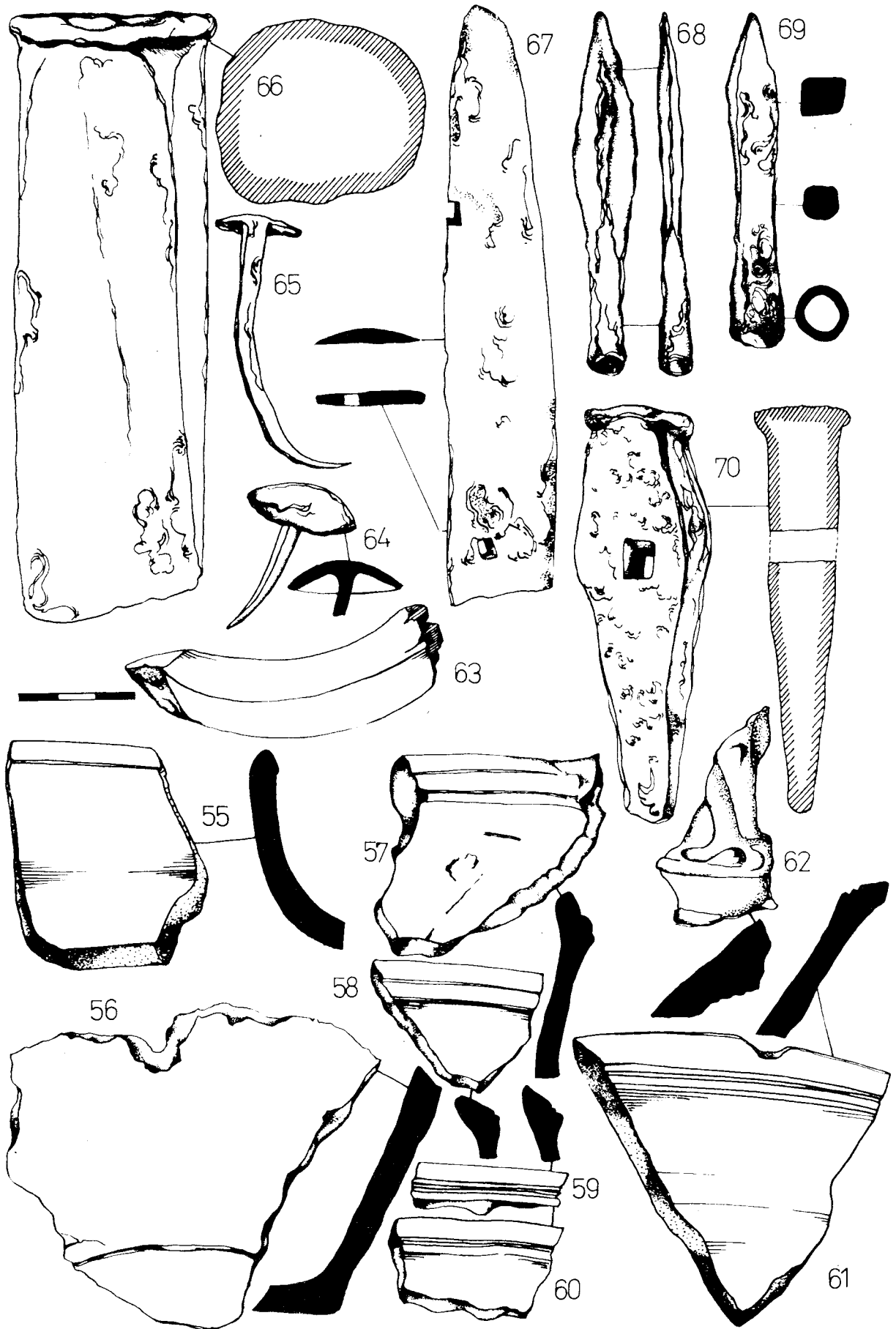
PAJREK ▶

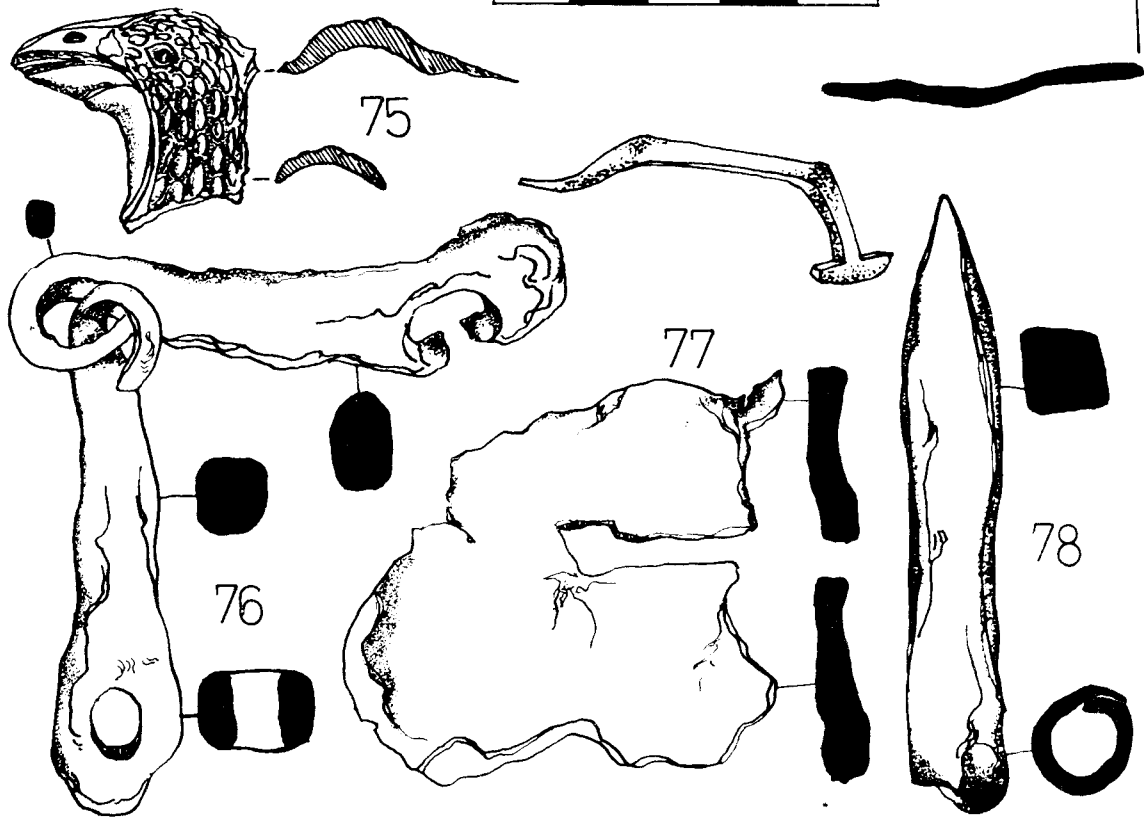
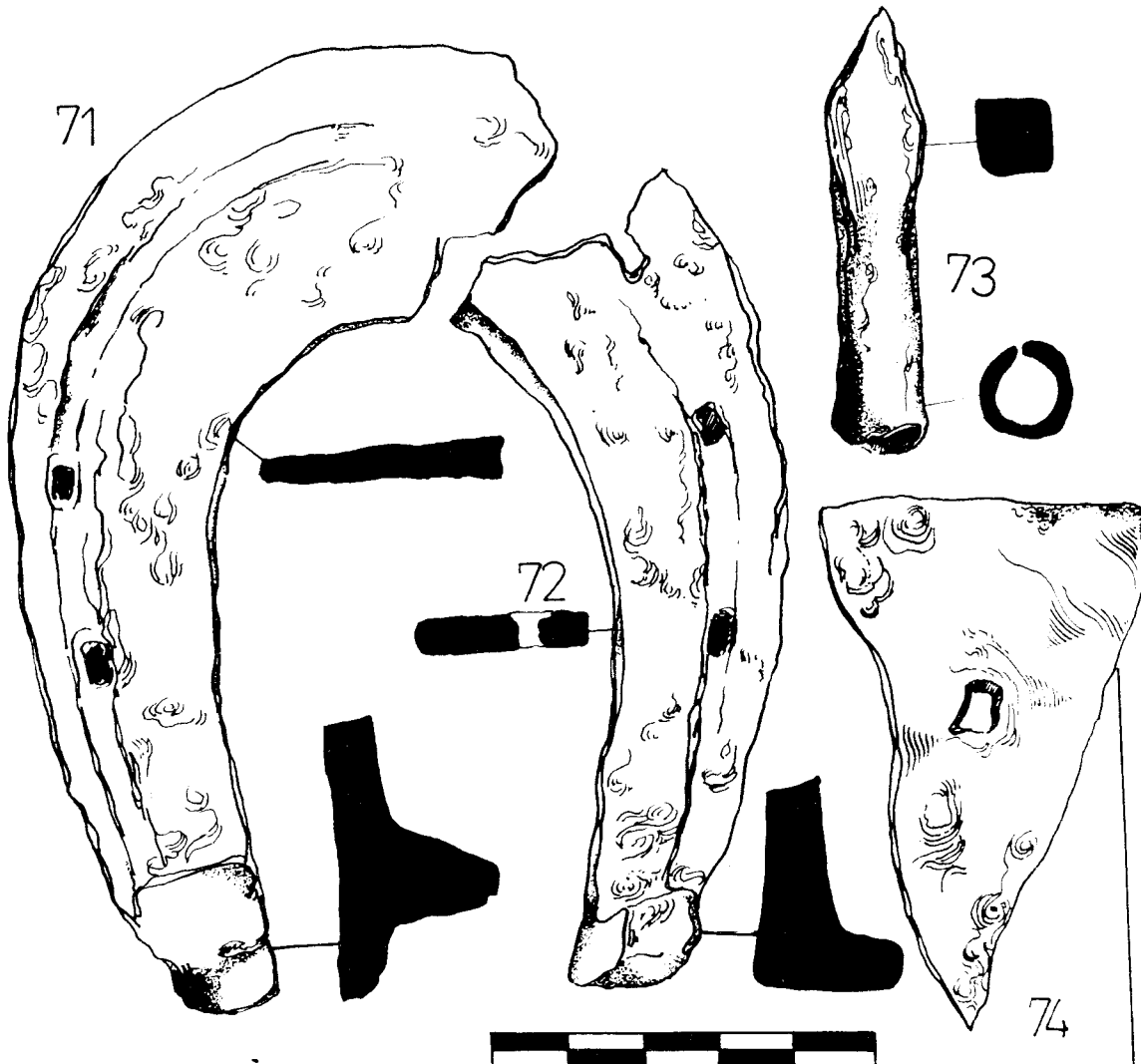
✱ 1978

věžičky dnešní stav příliš nepřevyšovala a v horní části obsahovala malý okenní otvor.

Pod věží v příkopu popisují dřívější badatelé studnu. S velkou pravděpodobností to však bývala pouhá cisterna na dešťovou vodu, kterou sbírala ze skalnatého dna příkopu. Podobné nádržky jsou dosud lépe zachovány v příkopech nedalekých hradů Netřebu a Rýzंबरku.

Celá jižní polovina hradního jádra je zvlněna drobnými prohlubeninami, připomínajícími nám práci hledačů pokladů. Střed prostoru klesá do výraznější vpadliny, z níž je přístupná ve skále vytesaná chodba, směřující pod věž. Jedná se pravděpodobně o místo již zmíněného nálezů kostí. Jižně odtud prochází hradbou do parkánu prohlubeň podobná mělkému příkopu. Vznikla snad zřícením vydřevené chodby, vykopané v těchto místech v minulém století. Jižní, terasovitě upravenou stráň pod obytným jádrem zaujímal široký parkán. Spojení mezi ním a vlastním hradem zajišťovala stavba uváděná na starším plánu jako brána a dnes již téměř zmišená. Parkánový prostor uzavírala místy dosud zřetelná hradba, která na západě přiléhala k opracovanému skalnímu bloku. Ten vydatně posiloval vnější fortifikační linii a svou nejužší stranou se stácel proti západní příjezdové cestě. Tuto skalní baštu doopevňovaly zřejmě ještě další dřevěné konstrukce, jak je patrné z jejího přitesání.

Na skalisko se pravděpodobně také napojovala vnější hradba uzavírající severní, velice slabě chráněnou stranu hradu. Býval zde také příkop, ale všechny známky opevnění zahradily rekultivační práce 19. století. Přístupová cesta směřovala ke hradu od východu, kde se stýkala s pravostrannou komunikací procházející kolem opevnění od západu. Za prvním ohrazením hradu procházela cesta přes hluboký, ve skále vytesaný příkop. Za ním ústila do průjezdu představené brány, která se zachovala pouze v základovém zdivu. Svoji situací připomíná miniaturní barbakán, bez archeologického výzkumu se však k její původní podobě nemůžeme vyjádřit. Určitá možnost přístupu do hradu se naskytá také od západu, z bezpečnostního hlediska nebyla však tak výhodná.

Situaci celého hradu znepréhledňuje smrkový les a především nižší křovinaté patro. Přesto je Pajrek viditelný z okolí Nýrska a patří k oblíbeným turistickým místům na okraji CHKO Šumava.

V průběhu let 1969 - 73 byl povrchovým sběrem a sběrem z vývrátů získán na hradě Pajreku nevelký, ale poměrně ucelený soubor keramických zlomků a militárií z průběhu 15. století.

Povrchový sběr proběhl na jižním svahu hradu v prostoru, který můžeme přirovnat k širokému parkánu. Původní situace a využití tohoto místa je sporné. V západní polovině je jeho povrch značně příkrý a místy vystupuje skalnaté podloží zasypané vrstvou destrukce hradby. Naproti tomu východní polovina prostoru se sklání mírněji a koncentrace střepového materiálu zde byla vyšší. V těchto místech zřejmě vyrostly budovy s hospodářským využitím, pro které nebylo v těsném dvorku vlastního hradu místo. Nález můžeme jako celek zařadit do průběhu 15. století, a to především do jeho druhé poloviny. V souboru jsou zastoupeny všechny základní morfologické tvary výrobků, které se v uvedeném období na lokalitách tohoto okruhu vyskytují.

V největším množství (nadpoloviční většinou) byly v souboru zastoupeny hrnce, převážně středních velikostí. Podle profilace okrajů se rozpadly do dvou nejsilnější zastoupených skupin. Více než polovinu okrajů představoval profil, vně vyhnutý, zesílený a ovalený - s odsazením pro pokličku, (obr. 8, č. 1 - 8). Řada hrnců měla vně vyložený vodorovný okraj (obr. 8, č. 16 - 19). Vodorovný okraj specifického tvaru zakončoval rovněž rendlíky, někdy byl na horní ploše zdoben radélkem (obr. 8, č. 23 - 26). Další

varianty okrajů vykazovaly zastoupení v daleko nižší míře. Nepravé okruží reprezentovaly pouze 3 zlomky (obr. 8, č. 13 - 15). Podobně tomu bylo také s vně vyhnutými podříznutými okraji (obr. 8, č. 9, 10). Vně vyhnuté, svíslé a šikmo hraněné okraje zastupovaly v souboru 3 zlomky, pouze u nich můžeme připustit posunutí hranice datování do 14. století. Podporuje nás v tom také výpal střepů, který probíhal na rozdíl od většiny ostatních kusů v oxidačním prostředí (obr. 8, č. 11, 12, 22). Značné množství hrnců ozdobil výrobce radélkem jednoduchých i složitějších vzorů (viz tab. 1). Radélka pouze vyjíměčně pokrývala výduť nádoby (obr. 8, č. 34, 39 - 42). Zde se jednalo o drobné luxusnější kusy stolní keramiky. Pouze jediný zlomek se dochoval z nádoby zdobené písmenkovým radélkem (obr. 8, č. 36).

Pásková ucha hrnců i ostatních nádob vykazovala různou, ale ne příliš výraznou profilaci (obr. 9, 4. 47, 48, 50 - 53). Další typy kuchyňské keramiky zastupovaly pouze nepatrné zlomky. Ze džbánů se zachovalo jen několik okrajů zesílených žebírky (obr. 8, č. 21). Poháru můžeme přičíst jedině zlomek dna. Jediný zlomek se zachoval také z trojnožky. Větší množství materiálu k vyhodnocení představují pokličky, které měly pouze uniformní terčovitě tvary s knoflíkem (obr. 9, č. 43 - 45). Výrazněji jsou v souboru zastoupeny rovněž kahánky, z nichž některé vyráběl hrncíř ještě starší technikou obtáčení (obr. 9, č. 54).

V souboru kamnářské keramiky převažovaly početně zlomky kachlů s pravouhlým ústím. Vně zesílený okraj zdobily na horní plošce vyryté žlábků, strany měly vějířovitě vyklenuté (obr. 10, č. 56 - 61). Jiným formám kachle s pravouhlým ústím zesílený okraj zcela chyběl, zvýrazněna byla naopak záchytná šroubovice zajišťující kachel v těle kamen. Zlomek (obr. 10, č. 55) můžeme zřejmě přisoudit korýtkovému kachli. Prořezávanému kachli náleží zlomek náročná lišty zprofilované výtlačky hrncířových prstů (obr. 9, č. 46). Do této skupiny náleží zřejmě i zeleně glazovaná ptačí hlavička vytlačena z bělavé, jemně plavené hlíny. (Obr. 11, č. 75). Z podobné mikroskopicky ostřené hlíny byl vytlačena rovněž zlomek jiného plasticky zdobeného kachle (obr. 10, č. 62). U těchto dvou zlomků se naskytá rovněž možnost, zařadit je jako drobné hrncířské plastiky plnící svoji úlohu v akrotelii otopného tělesa, či zcela samostatně jako umělecký předmět.

Pokud se zabýváme způsobem vytáčení jednotlivých kusů souboru, zjistíme, že převážná většina produkce vznikla již na rychlotočivém kruhu. Pouze u několika nádob, kahánků a nádobkových kachlů můžeme předpokládat starší způsob výroby - obtáčením. Na jednom z fragmentů den je vytlačena značka kříže v kruhu. Věnujeme-li pozornost výpalu, v němž byla dána keramice tvrdost, vidíme, že naprostá většina keramiky prošla redukčním žářem. Pouze 3 - 4 % z celku vypálil hrncíř v oxidačním prostředí. Jinak tomu bylo pouze u kachlů, kde je poměr oxidační a redukčně pálených zlomků zhruba opačný. Pouze 10 zlomků mělo vnitřně užitou glazuru, jejíž barevná stupnice se skládala ze zelené, okrové a hnědé. Ostřiva se vyskytují v běžné hrubosti, s výjimkou několika málo luxusnějších kusů, kde se setkáváme s mikroskopickým ostřivem. Všechny výrobky pocházejí z běžné produkce hrncířské dílny své doby. Jen u kachlového zboží lze předpokládat, že výrobky přítomné v souboru pochází ze dvou či tří hrncířských dílen různého stupně umělecké i technologické zručnosti.

Ve druhé části nálezů z Pajreku jsou zastoupeny kovové předměty. Do sféry hospodářské a výrobní můžeme zařadit nález klínu (obr. 10, č. 66). Části kování - snad oje vozu (obr. 10, č. 67), kladívka (obr. 10, č. 70) a kovaných hřebů vratového (obr. 10, č. 64) a běžného - šindelového (obr. 10, č. 65).

Z jezdecké výstroje pochází část koňského postroje - udidla (obr. 11, č. 76) a dva zlomky podkov (obr. 11, č. 71, 72). K výzbroji středověkého bojovníka náležely hroty stěel do kuše a luku. Všechny zakončovaly tulejky, na kterých je patrná práce kováře při jejich stáčení kolem válcovitého předmětu. Nejdelší hrot stěely do kuše měřil 85 mm (obr. 10, č. 69), kratší 80 mm (obr. 11, č. 78). Pouhých 60 mm měřil nejkratší hrot stěely (obr. 11, č. 73). Ke vzácnějším nálezům patří hrot šípu do luku,

jeho tulejka má výrazně menší průměr a hrot listové ostří (obr. 10 č. 68). Roztavená, olověná hmota (určeno bez chem. rozboru) pochází snad z roztavené koule. Původně byl plátek rozměrnější, zachovala se zhruba jeho čtvrtina, hmotnosti 9 dkg (obr. 11, č. 77). Trojúhelný plíšek s otvorem (obr. 11, č. 74) má příliš univerzální tvar, proto se můžeme těžko vyjádřit k jeho původní funkci. K nálezu patřila rovněž bronzová (urč. bez chem. rozboru) lamela zbroje. Tato součást z roje, o rozměrech zhruba 11 x 5 cm měla na kratších stranách vždy dva otvory se zkorodovanými nýtky. Byla po nalezení předána do AÚ ČSAV Praha ke konzervaci.

Soubor nálezů z hradu Pajrku potvrdil zánik lokality na konci 15. století, který byl doposud interpretován pouze historickými prameny. Následující století zastupují pouze 3 zlomky keramiky, Je proto velice pravděpodobné, že život na hradě k r. 1518 zcela ustal, když před tím za držení Jindřicha Kostomlatského z Vřesovic a jeho společníků byl využíván pouze jako občasné útočiště lapků. Pro násilný zánik hradu svědčí řada militárií nalezených v nejmladší humusovité vrstvě hradního parkánu. Srovnáme-li nálezy z Pajrku s materiálem z ostatních Západočeských hradů, blíží se spíše spodní hranici průměru. Luxusnější keramika se v souboru vyskytuje spíše ojediněle, stejně jako nákladnější komorové kachle s přední plasticky zdobenou či prořezávanou stěnou. Toto zjištění nemůžeme vztahovat na starší úseky dějin hradu, ze kterých nemáme žádný archeologický materiál. Objektivnost výsledku snižuje rovněž skutečnost, že povrchový sběr proběhl pouze v omezeném prostoru areálu hradu a proto jeho výsledky nemůžeme zevšeobecňovat pro celý objekt.

LITERATURA

- Lůžek B., 1984: Tažení královských měst a Pražanů proti koupeživé slechtě v západních Čechách r. 1520, *Minulostí západočeského kraje XX*, 111 - 124, Plzeň
- Bernau, F. 1903: *Studien und Materialien*, str. 152 - 166, Praha
- Blau, J. 1931: *Geschichte der Burg Bayreck*. Nýrsko
- Blau, J. 1912: Situační plán hradu (1 : 1 000), uložen SÚPPOP Praha - Pohořelec
- Bok, V. 1976: Německá jména západočeských hradů. *Minulostí Západočeského kraje 13*, str. 218, Plzeň
- Durdík, T. - Procházka, Z. 1982: Hrad Pajrek. *Výzkumy v Čechách 1978 - 79*. str. 84, Praha
- Haide, A. 1924: Plán a pohledy na hrad (1 : 100) uložen SÚPPOP Praha - Pohořelec
- Heber, F. A. 1844: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser.*, 228 - 9, Praha
- Menclová, D. 1972: *České hrady I*. str. 325 - 7, Praha
- Sedláček, A. 1893: *Hrady, zámky a tvrze království českého*. IX. str. 131 - 135, Praha.

NEZVĚSTICE

o. Plzeň - jih

J. Anderle

V prostoru bývalého panského dvora na hramě plošiny zakončené příkrým svahem spadajícím k ohybu řeky Úslavy se nalézají pozůstatky opevněného středověkého panského sídla zavážené "divokou" skládkou.

Nepravidelný ovál středověkého pahorku obklopeného příkopem objímala silná zeď z lomového kamene spojeného maltou, založená na dně příkopu. Patrná je v úseku obráceném do údolí (obr. 1). V jihozápadním cípu tvrziště vystupuje nad povrch terénu stěp zdi. Zhruba v pravém úhlu na něj v době průzkumu (1983) navazovalo valovité těleso skrývající snad rovněž relikv zdi. V současnosti situaci překrývá závážka. Výklad těchto pozůstatků je vzhledem ke stavu lokality jen hypotetický. Považujeme je za zbytek objektu vystupujícího z oválného areálu ve směru přístupu od vsi.

Na plochem temeni středového pahorku nejsou patrné žádné další stopy staveb. Rozsáhlá jáma v jihozápadní části, postupně zavážená, pravděpodobně vznikla těžbou materiálu na cestu, která objekt těsně míjí, vedouc v jednom úseku příkopem. Na indikační skici (SÚA Plzeňsko 337) nejsou tvrziště ani cesta zachyceny.

V šedesátých letech minulého století existoval na lokalitě val, příkop a skromné zbytky stavby (Kolář 1870, 419).

Soudě podle indikační skici, stálo sídlo mimo centrum osídlení vsi kolem kostela, stranou hlavních komunikací.

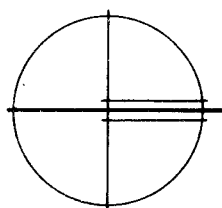
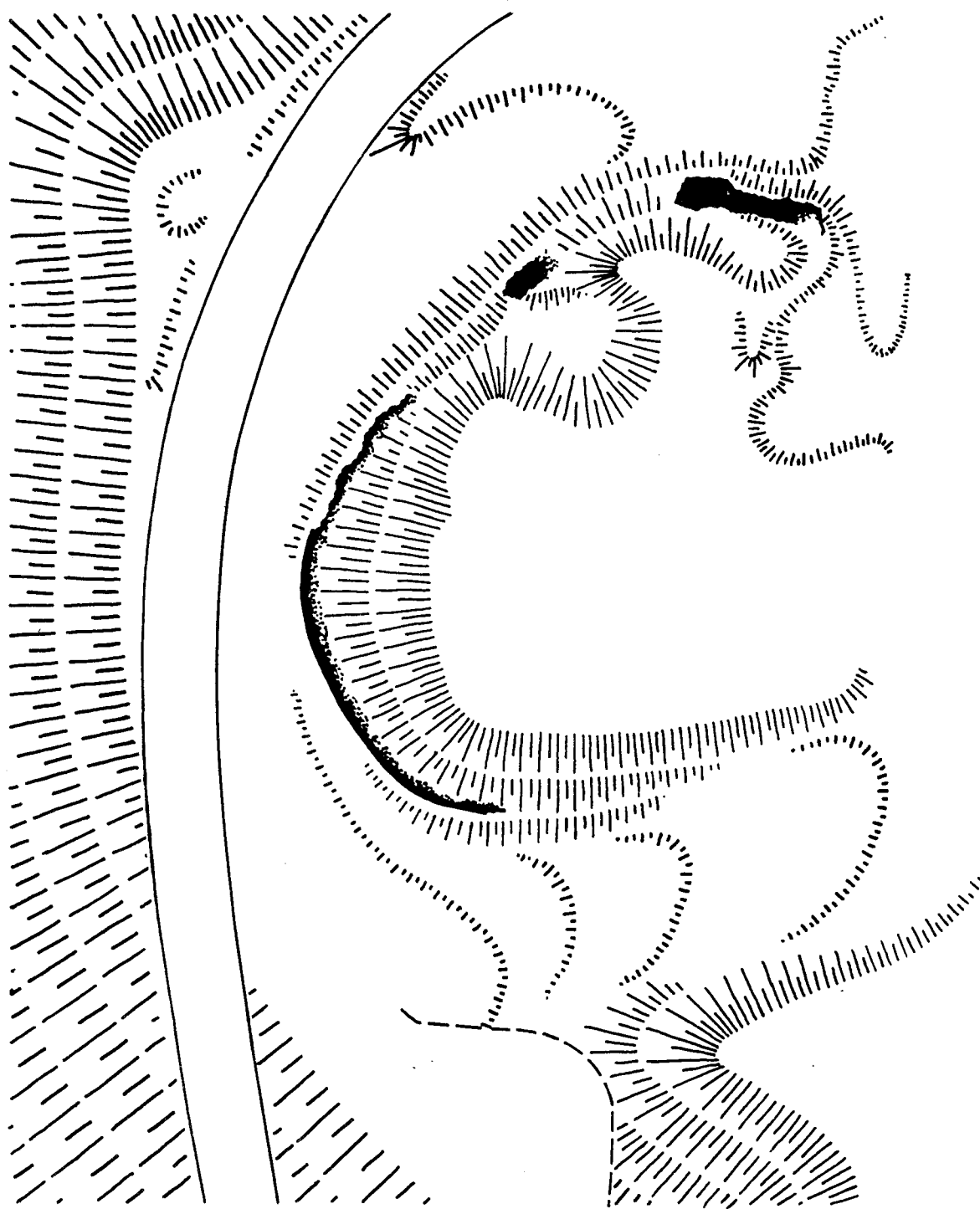
Za současného stavu vědomostí nemůžeme s jistotou rekonstruovat podobu objektu. Vzhledem k přítomnosti mocné obvodové hradby, absenci pozůstatků staveb uvnitř areálu a jeho malé velikosti uvažujeme o přiřazení objektu k typu blízkému hradům s plášťovou zdí.

Datování stavby naráží na nedostatek pramenů psaných i archeologických. Sběrem se podařilo získat jen několik šedých až černých, zevně leštěných, redukčně pálených střípků z jemně plavené hlíny a dva zlomky kachlů. Jedním z nich je stěp vyhledávací stěny s plastickou renesanční výzdobou.

První písemná zpráva o objektu se vztahuje k roku 1532 a nazývá sídlo tvrzí. Zároveň hovoří o dvoru a vsi (Profous 1951, 226). Část Nezvěstic patřila v roce 1350 pánům z Litic a později byla příslušenstvím hradu Lopaty (Sedláček 1905, 87). Jinou část vlastnili roku 1379 Rožmberkové (Profous 1951, 226, Sedláček Míst. slov., 648). Zbytek byl rozdělen mezi vladyky Blahotu a Zdeňka (Sedláček 1905, 87). Od roku 1402 se pánem na Nezvěsticích nazýval Oldřich z Řisutě (ibid.). Jeho rod je tu připomínán do roku 1442 (ibid.). V letech 1483 až 1495 zde sídlil Jan z Javora a od roku 1520 Oldřich? Žichovec z Duban (ibid.). Asi v roce 1532 vyměnil Nezvěstice s Janem z Roupova za Lochovice. Ten věnoval tvrze Poříčí (Spálené) a Žákavu s příslušenstvím a Nezvěstice tvrz, dvůr a ves své manželce.

Synové tento akt potvrdili v roce 1543 (Profous 1951, 226, Sedláček 1905, 87). Roku 1549 byly Nezvěstice vyplaceny a připojeny k Vlčtejně, později k Poříčí a asi v roce 1605 ke Štáhlavům (Sedláček Míst. slov. 648). K roku 1624 se vztahuje zpráva registrující zde už pouze poplužní dvůr (Profous 1951, 226).

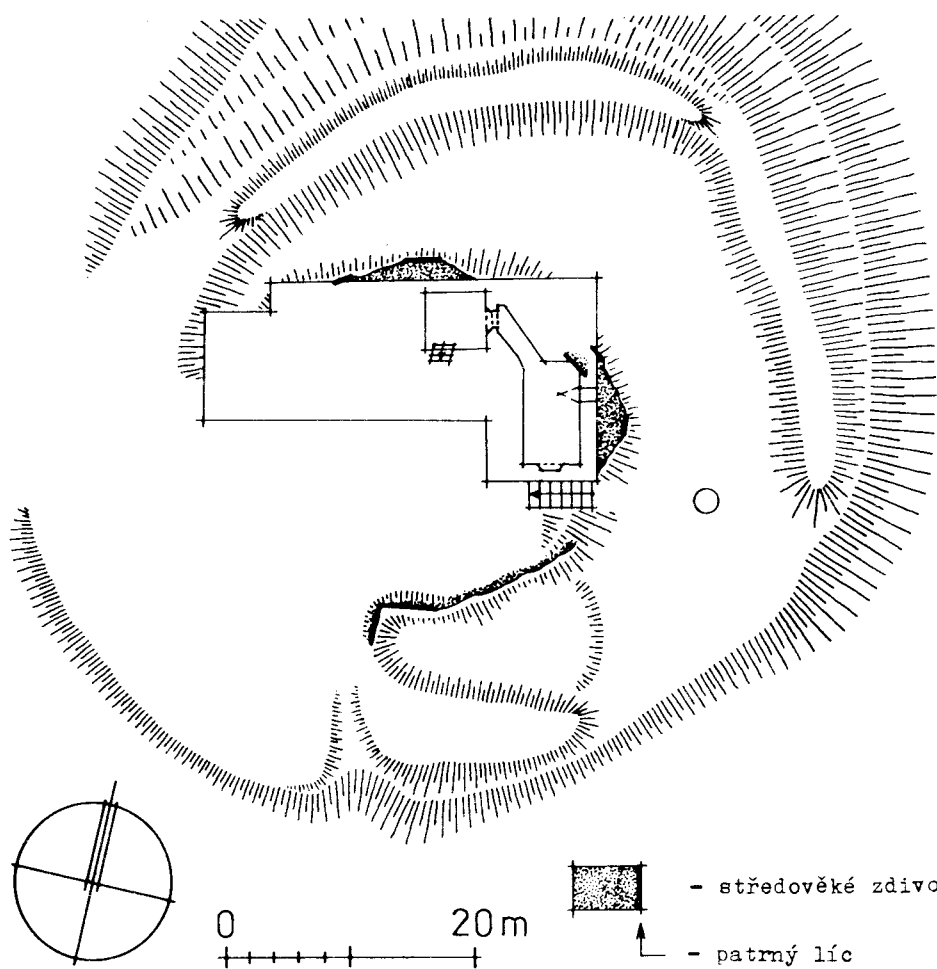
Jedinou oporou pro časové zařazení objektu, i když v našem případě problematickou, je jeho nápadná podoba s relikty asi dvacet kilometrů vzdáleného hradu ve Strašicích (obr. 2), který fungoval v souvislosti s provozem tamní rožmberské domény už před rokem 1349 (Sedláček 1889, 258) a byl ve své vrcholné podobě dílem rožmberského stavebního podnikání (Anderle, Švábek 1981, 142 - 146). Rožmberkům patřila v sedmdesátých

0 10 m

A horizontal scale bar with vertical tick marks at intervals, labeled '0' at the start and '10 m' at the end.

Obr. 1: Nezvěstice, okr. Plzeň - jih. Plán lokality.

Obr. 2: Strašice, okr. Rokycany. Hrad.

létech 14. století také část Nezvěstic s kostelem tehdy farním (Sedláček Míst. slov., 648).

V Nezvěsticích i ve Strašicích bylo pro stavbu zvoleno místo s podobným utvářením terénu, podobné jsou také rozměry a tvar zastavěného areálu. V obou případech obvodová zeď vychází ze dna příkopu. Z uvedených důvodů nemůžeme vyloučit možnost vzájemného ovlivnění obou staveb, které jsou místně sobě nejbližší a zatím jediné, u nichž předpokládáme dispozici s plášťovou zdí v oblasti Rokycanska a přilehlé části okresu Plzeň-jih. Toto typologické zařazení je ovšem značně problematické vzhledem ke stavu obou objektů.

Vznik uvažované podoby nezvěstického sídla lze tedy pravděpodobně položit do první poloviny 14. století.

LITERATURA

Anderle, J., Švábek, V. 1981: Soupis tvrzí na Rokycansku. Práce SVOC, ČVUT - FA, Praha

Kolář, M. 1870: Památky na Plzeňsku. Památky archeologické VIII, 419.

Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách III. Praha

Sedláček, A.: Místopisný slovník historický království Českého. Praha

Sedláček, A. 1905: Hradby, zámky a tvrze království českého XIII. Praha

PODĚHUSY

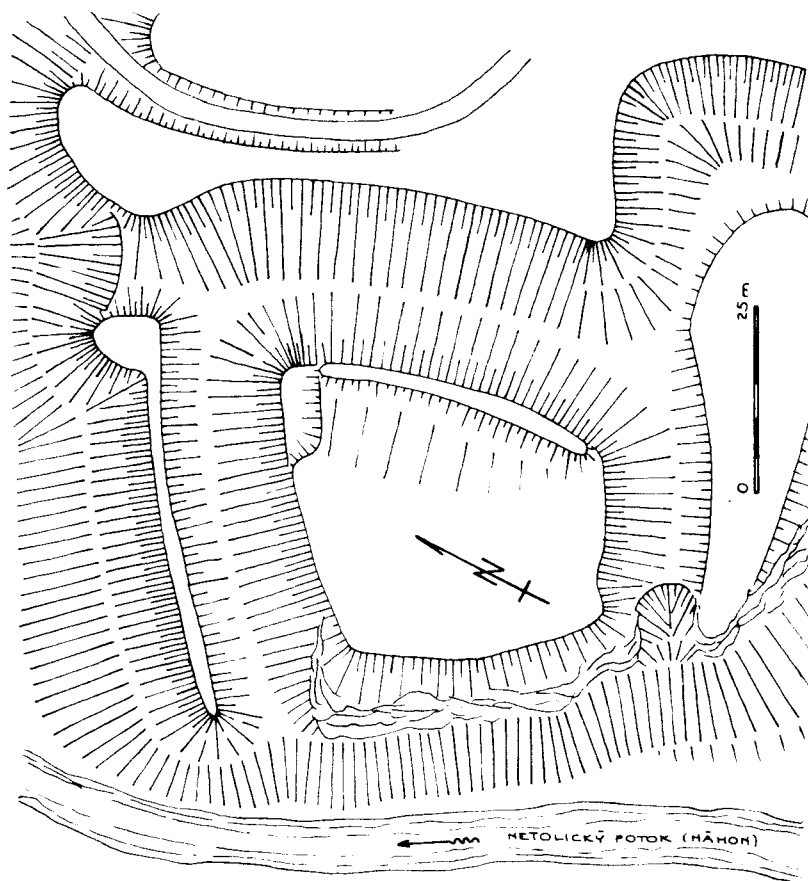
kú. Podeřiště o. Prachatic

M. Plaček

Hrad Poděhusy stával asi 400 m jižně od obce Podeřiště na nevýrazném výběžku nad ohybem kanalizovaného ramene (náhonu) Netolického potoka. Nad údolní nivou je výběžek ukončen skalnatým srázem, poměrně strmý svah je také na severní straně. Od zvýšené plošiny na severovýchodě je klesající staveniště hradu odděleno až 25 m širokým příkopem hlubokým oproti hradu 3 m a proti plošině před hradem 7 m. Z toho plyne, že prostor před hradem je o plně 4 m výše než valovitý útvar, jenž zbyl po jeho čelní hradbě, tedy poloha nebyla z obranného hlediska nijak výhodná. Vyvýšený okraj plošiny sice na východě ustupuje, ale mezi jeho obloukem a hranou skalnatého výběžku jihovýchodně od hradiště je dosti rozlehlá plocha, oddělená od něho 14 m širokým mělkým příkopem. Příkop byl i na severu, ale tam byl vymezen valem, který je na východě ukončen zaohlenou plošinou.

Samotný hrad jednodílné dispozice měl tvar lehce deformovaného lichoběžníka s úhlopříčkami 53 a 42 m a na jeho povrchu se nedochovaly žádné zbytky zdí. Plocha hradiště má mírný sklon k západu a na jejím povrchu je několik neorganicky uspořádaných depresí, zřejmě recentního původu. Jediným pozůstatkem původní výstavby je již zmíněný val, jenž ohraničuje areál na východě. Jedná se bezesporu o relikv čelní hradby, v níž byl situován i vstup. Příjezdní cesta od Podeřiště je na severovýchodní straně ještě dobře patrná. Po zbytcích věžovitěho stavení, o němž se zmiňuje A. Sedláček (1890, 159) s odvoláním na časopis *Otavan* (roč. II, 1864, č. 10, 11), není ani památky. Dlužno říci, že v době průzkumu byl povrch zarostlý poměrně hustou bylinnou a křovinnou vegetací a tak mohly uniknout pozornosti menší útvary, nebo spíše jejich fragmenty. Bez rozsáhlejšího, alespoň zjišťovacího průzkumu, zůstává existence obytné věže pouze neověřeným dohadem.

Vzhledem k minimální vypovídací schopnosti zbytků hradu jsme odkázáni na historické zprávy. V první řadě je nutno vyloučit souvislost mezi tímto místem a rodem z Poděhus, z něhož jsou nejznámější Jaroš (písaří se také ze Slivna a Pušperka) a Albert. Jaroš, připomínaný v l. 1237 - 71 (Novotný 1937, 291, 319, 451) a jeho syn Albert, zmiňovaný r. 1298 (Sedláček 1925, 197), se totiž píše podle Poděhus (nyní Počous) u Bečvár, nebo též Hrádku (Červeného) nad Poděhusy. Jediným predikátem vztahujícím se ke zkoumané lokalitě je přídomek Viléma z Újezda a Poděhus z r. 1387 (Sedláček 1925, 69), jenž byl na zdejší hradě rožmberským purkrabím. Hrad byl totiž od počátku střediskem odlehlého rožmberského zboží poblíž Netolic. Poprvé se o něm dozvídáme r. 1262, kdy se stal věnem Hedviky ze Šaumberka, vdovy po Vokovi z Rožmberka, již patřil až do r. 1300. Tehdy jej postoupila svému synu Jindřichovi, po němž dědili jeho potomci (Sedláček 1890, 159). R. 1380 k hradu patřilo 17 vesnic a celé panství držel zástavou Vilém z Újezda, jenž se před r. 1398 stal místopurkrabím Pražského hradu (Sedláček 1890, 160). Zánik hradu připisuje Vavřinec z Březové Žižkovi, jenž při tažení r. 1421 hrad dobyl a vypálil. K obnově již nedošlo, neboť nevelký a problematicky situovaný hrad měl minimální vojenskou hodnotu. Z vyjimečných pobytů panstva můžeme také usoudit, že neposkytoval ani požadované pohodlí a proto se stal nepotřebným.

Obr. 1: Poděhusy - hrad
Terénní náčrt zbytků objektu z r. 1983, krokováno.

Velikost a nenáročnost hradu odpovídá jeho významu a služebně - správní funkci v rámci rožmberského dominia. Vznik okolo poloviny 13. století, poměrně brzký zánik a předpoklad minimálních přestaveb jej činí zajímavým pro případný archeologický výzkum.

LITERATURA

V. Novotný 1937: České dějiny I. 4. Praha

A. Sedláček 1890: Hradky, zámky a tvrze království českého VII. Praha.

A. Sedláček 1925: Českomoravská heraldika II. Praha.

KOZLOV

k. ú. Kněžice o. Jičín

Z. Fišera

Zřícenina hradu Kozlova se nalézá na zalesněném hřebeni Kouřilovska, boční rozsoše rozložitě hory Tábora. Východním okrajem lokality neprochází pouze hranice okresů, avšak i značkováná turistická stezka. Hrad je běžně zakreslen na každé podrobnější mapě Českého ráje.

Datování této stavby naráží na nedostatek písemných pramenů. Vynecháme-li pověsti, potom zůstávají zprávy nepodložené či znějící většinou problematicky. Proto byla Kozlovu v dosavadní literatuře věnována velmi malá a povrchní pozornost (Fučík, 1924). Výrazněji se tímto hradem zaobíral jen August Sedláček (1887).

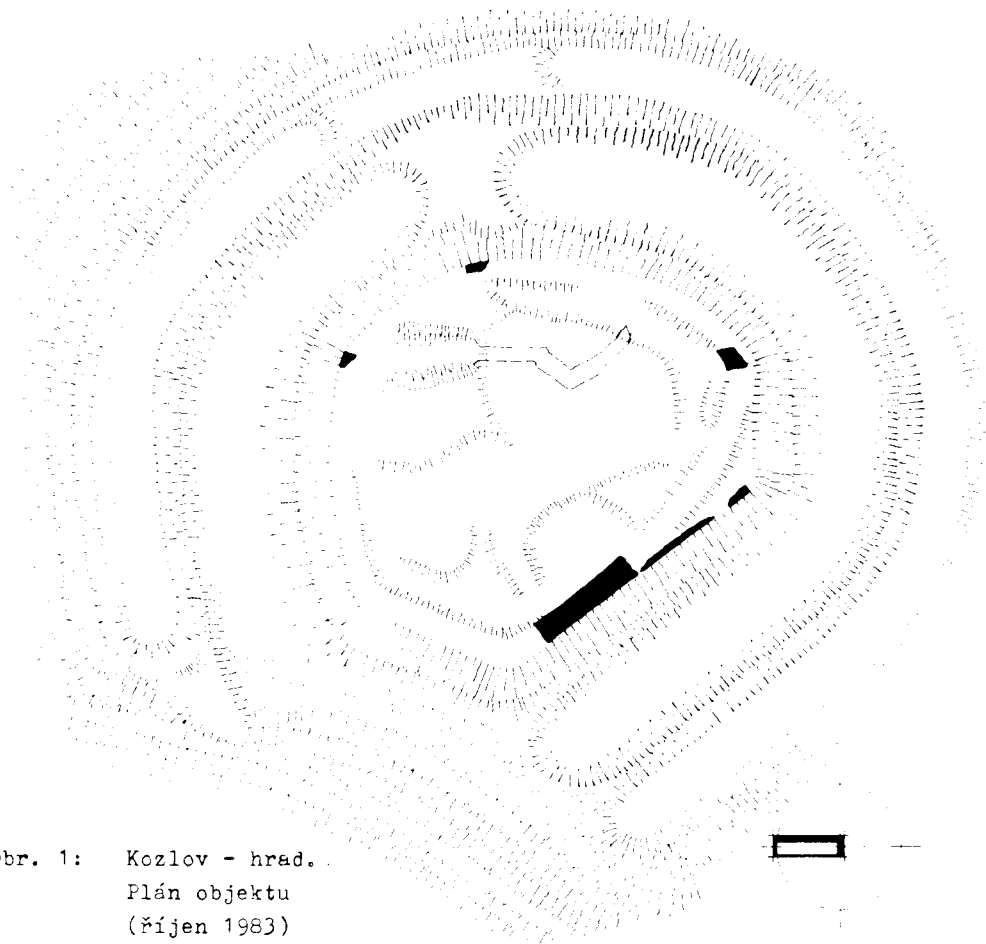
Není známo, že by rozlohou nepřilíší veliký hrad býval centrem samostatného feudálního dominia. Neznáme hospodářské příslušenství ani zázemí hradu. Nebylo zde nalezeno obvyklé předhradí ani příslušenství v podobě osady nebo dvora. Přesto z toho nelze vyvozovat, že se jednalo o objekt s výlučně strážní funkcí.

August Sedláček (1887, 228) znázornil půdorys objektu jako nepravidelný devítiúhelník, obklopený podkovovitě příkopem. Za dnešního stavu (obr. 1) se půdorys stavby jeví jako nepravidelný ovál. Čtyři pětiny obvodu zde doplňuje příkop se zřetelným valem. Pouze na severozápadní straně navazuje dostatečně strmý sráz hřebene. Jižní úsek příkopu byl prokazatelně tesán do melafyrové skály. Zde bylo opevnění nejzranitelnější, obrácené proti svahu masívu, zvedajícího se dál k jihu. Na severní a severozápadní straně hradu se hřeben rozšiřuje v mírněji klesající předpolí, ohraničené na východě srázem do hlubokého údolí Cidlina. K severu sedlovitě navazuje na protáhlou vyvýšeninu. Dnes je tento prostor rovněž celý zalesněný a nejeví výraznějších známek využití v souvislosti s hradem. Určitou stopou může být pouze jáma neznámého původu při lesní cestě ke Košovu. Tato cesta mohla sloužit jako přístupová komunikace ke hradu. Přichází od severu východním úbočím hřebene vzhůru až k samotnému Kozlovu. Zde pravotočivě vstupuje do prostoru oddělujícího jihovýchodní úsek valu od pokračování hřebene směrem k jihu. Dál po hřebeni pokračuje jen pěší stezka. Podle A. Sedláčka v těchto místech vstupovala cesta na val a na jihozápadní straně přímo překračovala po mostě příkop do hradu. Tomu odpovídají dnešní poměry výškových úrovní vnitřního hradu a koruny valu. Tyto poměry jsou na ostatních místech mnohem méně příznivé. Situace přilehlé části vnitřního hradu je nejasná. Plášťová zeď je v jihozápadním úseku zdvojena. Vnitřní základ zdiva se výrazně odchyluje od nároží vystupujícího do příkopu. Účel zdvojení není uspokojivě vysvětlen. Je možné, že se zde nalézala brána nebo zesílené opevnění k jejímu zajištění.

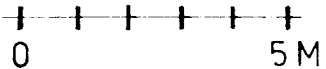
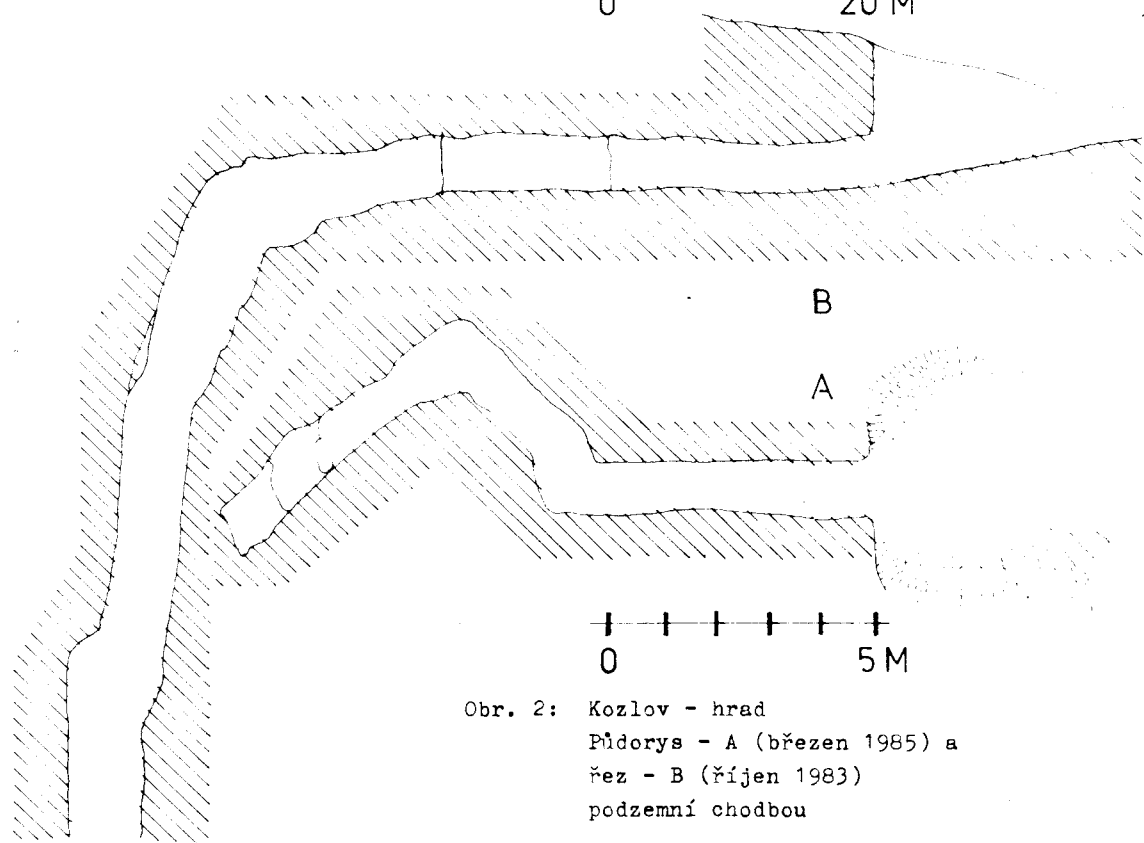
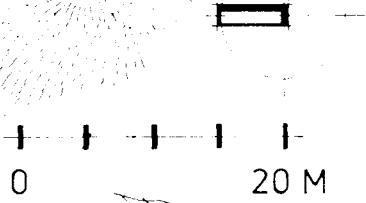
Zbytky plášťové zdi o síle dvou metrů jsou znatelné po celém obvodu hradu. V ohrazeném prostoru nejsou stopy destrukcí zděných staveb. Ani zprávy z minulého století nepřipomínají žádné pozůstatky zdiva mimo zmíněnou plášťovou zeď. Vnitřní prostor byl zastavěn buď objekty ze slabšího zdiva, které časem zcela zmizely, ale pravděpodobnější je, že se zde nalézaly převážně dřevěné konstrukce.

V jihozápadní části hradu se při plášťové zdi nalézá prohlubeň, jejíž okraj vzdálenější od zdi tvoří rozpukaná skála se stopami někdejšího přitesávání. Na tuto prohlubeň navazuje na jihovýchodě již méně výrazné pokračování. Jiná menší sníženina je při severozápadní zdi. Tyto jevy podporují předpoklad, že zástavba hradu byla soustředěna podél plášťové zdi, která tvořila jednu stěnu předpokládaných objektů. Vnitřní členění hradu přesto zůstává neznámé.

V severovýchodní části hradního areálu se v prohlubni nachází vstup do podzemní chodby (obr. 2) amatérsky zkoumané 30.11. 1983. Vchod je vytesán do stěny prohlubně

Obr. 1: Kozlov - hrad.
Plán objektu
(říjen 1983)

Obr. 2: Kozlov - hrad
Přídorys - A (březen 1985) a
řez - B (říjen 1983)
podzemní chodbou

téměř tři metry pod úrovní terénu nejvýše položené partie hradního areálu. Mezi stropem chodby tesaným do tvaru valené klenby a terénem jsou asi dva metry rozdílu. Dno chodby je zaneseno humusem a hlínou. Současná výška vchodu je proto pouze 80 cm. Šířka otvoru činí 90 cm, posléze se chodba zužuje na 80 cm. Profil chodby je narušen zvětráváním málo odolného melafýru.

Chodba se dvakrát lomí. První úsek zachovává jižní směr nástupní prohlubně. Levá stěna je dlouhá šest metrů, pravá je v důsledku zalomení o jeden metr kratší. Druhý úsek zahýbá pod úhlem čtyřiceti stupňů k jihozápadu. Pravá delší stěna má délku tři a půl metru. V této části teprve mizí nános ztenčující se od vchodu a dno je dále skalnaté. Ve druhém zlomu už výška chodby činí kolem 120 cm. Až ke druhému zlomu je původní dno chodby téměř vodorovné. Ve druhém zlomu mění chodba směr o osmdesát stupňů k jihovýchodu a klesá na šesti metrech délky asi jeden metr. Až na lokální zúžení zde šířka chodby dosahuje téměř jednoho metru. Úsek končí u jakéhosi prahu v podobě zkoseného schodu a krátké plošinky. Zde výška chodby dosahuje 170 cm. Další část chodby není běžně přístupná. Tvoří jí umělý skalní komín, který příkře klesá ze společných 130 cm vodorovné délky zaoblením do podzemí. Skutečná výška mezi dnem a stropem komína je 13 metrů, vlastní délka od hlavního zlomu je 11,5 metrů. První část komína vytvářejí schodovité stupně nad sebou, další úsek klesá kolměji do rozšířenějšího prostoru. Je zde jakési méně svažité odpočívadlo, tvořené částečně rozpadem horniny, které snad plnilo původně nějaký účel, který nejsme s to nyní postihnout. Poslední dva metry komína jsou již zcela svislé. Dno komína tvoří zával.

Na základě zjištěných faktů můžeme konstatovat, že se nejedná o cisternu či studnu. Potíže s vytahováním vody šikmým komínem a následnou dopravou těsnou chodbou jsou zřejmé. Nepravděpodobný je rovněž vznik podzemí Kozlova jako prospekčního hornického díla. Celý hřeben je složen z melafýru - bezcenné a neperspektivní horniny. Za nejpravděpodobnější považujeme, že dílo mělo fungovat jako ústupová cesta z hradu. Jihovýchodní směr komína odpovídá možnému vyústění do nedaleké skalnaté straně jihovýchodního úbočí.

Hrad Kozlov není v době od svého vzniku až po zánik nikde připomínán. Neznáme ani jeho držitele, podložené historickými prameny.

Při pokusu o historický zařazení objektu nezbývá než vycházet z nalezeného keramického materiálu, typologie stavby a nepřímých zpráv.

Keramika z Kozlova odpovídá první polovině 14. století, případně již konci 13. století (podle sdělení dr. T. Durdíka, CSc). Typologie hradních staveb řadí tuto lokalitu mezi hrady s plášťovou zdí, rozšířené hlavně na Moravě a ve Slezsku. Tento typ je projevem první poloviny 14. století, jeho vzácnější výskyt, a to i na území Čech, spadá už do druhé poloviny 13. století (Durdík 1980). Jak je vidět, datace odvozená z typologie stavby se velmi dobře shoduje s časovým zařazením keramického materiálu.

Za majitele Kozlova bývá bez jakýchkoli dokladů považován rod Kozlovských z Kozlova. Rodina tohoto jména je však známa až mnohem později (Mizera 1888, Sedláček 1887), než kam sahá doba života hradu. Jejich erb byl v roce 1599 vymalován v lomnickém kostele a r. 1718 zabílen (Fučík 1924). V literatuře jsou bez bližšího odkazu uváděni Hanuš a jeho syn Jiřík Kozlovští (Martínek, Pávek 1919), považovaní za držitele hradu Kozlova. Pověst připomíná Jana Hanuše Kozlovského v době předhusitské jako pána loupeživého. V této době již hrad bezpochyby neplnil svůj účel. Jeho jméno se nevyskytuje ani nepřímo v predikátu některého feudála v nejdůležitějším prameni pro zdejší lokální dějiny - Soudní knize města Jičína se záznamy z let 1362 až 1407 (Menšík 1898).

Bohuslav Balbín (1621 - 1688) uvádí nepřiliš důvěryhodnou zprávu, podle níž Kozlov patřil okolo r. 1442 k hradům na Jičínsku, ze kterých se znamenité loupeže daly. Okolní panstvo, rozhněvavší se prý, přitrhlo k těm hradům, pobořilo je a lupiče

zjímal (Sedláček 1887). Rozbor této zprávy ukazuje, že vychází ze skutečných událostí, avšak se značnými nepřesnostmi. Dobyť a zničení Kozlova je proto málo pravděpodobné.

První bezpečná zmínka o hradu je až v popisu lomnického panství z roku 1462. Bez bližších podrobností se připomíná "hradiště Kozlov". Teprve roku 1667 urbář panství lomnického vzpomíná Kozlova, že to je prastarý zámek, položený v lesích nade vsí Košovem, kde jen kus strodávné zdi se nalézá (Sedláček 1887, Fučík 1924).

V dějinách okolních feudálních statků nelze najít přímou souvislost s hradem Kozlovem. Největší majetkovou državou v blízkosti Kozlova byla Lomnice nad Popelkou. Již ve 13. století zde stávala tvrz, která se stala centrem určité kolonizační rozpínavosti. Panství náleželo do roku 1308 a potom v letech 1397 až 1435 rytířskému rodu Košíků z Lomnice, který zde dočasně vystřídala ve 14. století jedna z větví pánů z Valdštejna. Košíky i Valdštejny nacházíme ve spojitosti s místy kolem Kozlova. I Hrdoňovice, nalézající se 6 kilometrů západně od Kozlova a 8 kilometrů jihozápadně od Lomnice, s ní nějak souvisely. Svědčí o tom predikát Tasa z Hrdoňovic, který se roku 1377 psal též z Lomnice a nález pečetidla Košíků z Lomnice na severním okraji Prachovských skal (Knob 1972), v lomu, který patrně zničil tvrzíště, o němž píše A. Sedláček (1887).

Též ves Košov je poprvé uváděna v roce 1417 v souvislosti s majiteli Lomnice, když Jan Košík pojistil věno 14 kop gr. českých své manželce Machně z Rýzmburka. Tehdy již k Lomnici náležel i původní zemanský statek Rváčov a ves Chlum (Sedláček 1887). Také založení kaple na vrcholu Chlumu, dnešní hory Tábora ve východním sousedství Kozlova, je nutné přičítat lomnickým Valdštejnům. Poprvé se připomíná v roce 1349 a původcem je uváděn Zdeněk z Lomnice (Mizera 1888).

Nevyjasněná zůstává poloha statku Ječniště situovaného do okolí Kozlova. Zpráva o něm je z roku 1388, kdy se uvádí jako dvůr (Profous 1949) a je kladen západně od Lomnice. V Lužnici u Chlumce nad Cidlinou před rokem 1395 zemřel vladyka Waršák, jenž před tím na Ječništi sídlil. Vdova po něm Elena učinila nadání kostelu lomnickému a to roku 1407. Dvůr košovský se ještě roku 1600 nazýval jako dvůr ječnišťský. Josef J. Fučík (1903, 1924) uvažoval proto o ztotožnění jeho polohy s dnešní osadou Morcínov ležící severně od Kozlova, případně mezi osadou a Kozlovem.

Pravděpodobná není souvislost Kozlova s rozsáhlejšími, ale mladšími panstvími Trosky či vzdálenějšími domíni Bradou nebo Železnicí. Podobně tak drobnějšími statky Cidlinou, Kněžnicí či Čimyšlí.

Z uvedených informací je zřejmé, že k problematice hradu Kozlova nemůžeme za současného stavu bádání říci poslední slovo. Jediným vodítkem pro další poznání zůstává datace vzniku objektu. Tu nemůžeme položit později než do poloviny 14. století.

LITERATURA

- Durdík Tomáš 1980: K počátkům výskytu hradů s plášťovou zdí v Čechách
Archeologia historica 5, 259 - 265, Brno
- Fučík Josef J. 1903: Adresář a krátký popis okresu Lomnického nad Popelkou, 84,
Lomnice n. Popelkou
- Fučík Josef J. 1924: Kozlov a Hrádka. Lomnicko nad Popelkou, vlastivědný sborníček
ročník V, 11 - 12, Lomnice nad Popelkou
- Knob Jan, Hrdlička Otakar, Krejzlík Ivan 1972: Český ráj a Podkrkonoší, 43, Semily

Martínek Ant., Pávek Jan 1919: Krásy a památky Českého severo-východu. Kapitola: Lomnický okres, Praha

Menšík Ferdinand 1898: Soudní kniha města Jičína 1362 - 1407, 329 - 388, Jičín

Mizera František 1888: Popis okresního hejtmanství Semilského, 108 - 109, Praha

Profous Antonín 1949: Místní jména v Čechách, II. díl, Praha

Sedláček August 1887, 1932: Hradky, zámky a tvrze Království českého, V. díl Podkrkonoší, 187, 197, 227 - 8, 278, 328 a poznámky, Praha.

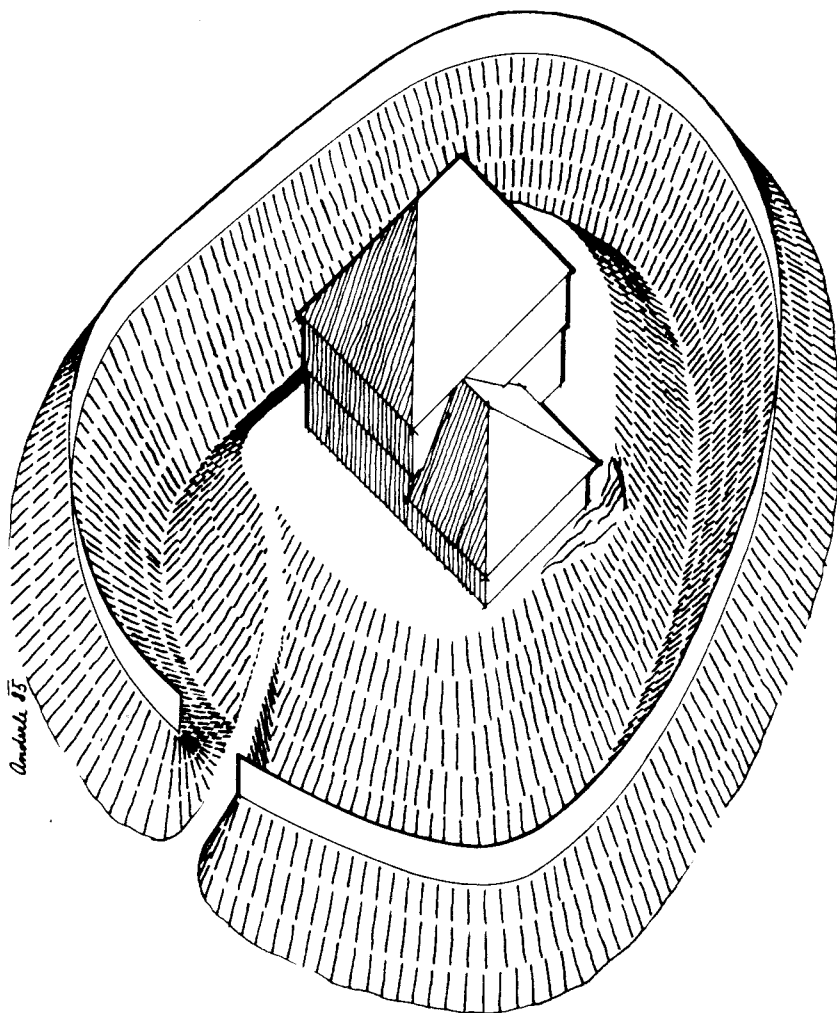
MĚLNICE

o. Domažlice

F. Frýda

Obec Mělnice leží nad malým bezejmenným potokem, levým přítokem Radbuzy. Písemnými prameny je zde doloženo šlechtické sídlo již od 13. století. V roce 1235 je připomínán Kunrát (Sedláček 1893, 117, Profous 1951, 48, Erben 1855, 416) a roku 1291 Dobrohost (Sedláček 1893, 117, Profous 1951, 48, Emler 1882, 1198). Ve 14. století je podle A. Sedláčka v Mělnici tvrz (Sedláček 1893, 117), na níž byl pánem Dobrohost z Mělnic, kterému také patřily kolem roku 1358 vsi Valtířov a Šitboř u Poběžovic. Kolem roku 1370 patřil Mělnice Jindřichovi a v následujících letech ji držel Půta, jemuž patřila i blízká ves Přes, a o němž nevíme s jistotou, zda pocházel z rodu mělnických vládků (Sedláček 1893, 117 - 118). Podle Sedláčka z tohoto rodu pocházeli další dva Dobrohostové, jimž patřily další statky v kraji. Jeden z nich se vyskytuje jako spolumajitel statku Lštění v letech 1379 - 1408, druhý se dal na duchovní dráhu a byl roku 1377 farářem v Mělnici a potom do roku 1407 v Boru a nakonec do své smrti roku 1429 v Šitboři u Poběžovic. V 15. století pak Mělnice patřil Jindřichovi ze Sedlce, o němž nemůžeme s jistotou tvrdit, že na Mělnici pobýval. Před rokem 1416 ji od něho odkoupil Václav Filipův Tachovský. R. 1416 tento majitel dosazoval faráře do zdejšího kostela. V polovině 15. století se připomínají Václav a Mikuláš z Mělnic, z nichž druhý byl roku 1443 purkrabím nepomuckého kláštera a později mu patřila Lukavice na Tachovsku. Dlouho byl ve službách jednoho z nejvýznamnějších západočeských rodů - pánů ze Švamberka. Jeho syn Jan se připomíná roku 1464. Mělnici potom vlastnil Pertolt Tachovský, jenž zemřel před rokem 1478 a zanechal tři syny. Od nich ji zřejmě získala kolem roku 1519 Anna z Horšovic, od které ji vyženil Vilém Černín z Chudenic. Po jeho smrti v roce 1555 připadla Mělnice jeho nejstaršímu synovi Drslavovi. Po Drslavově smrti roku 1569 zůstala Mělnice jeho třem nepnoletým synům Vilémovi, Václavovi a Janovi. Ti až do roku 1580 měli za poručníka svého bratrance Martina. Vilém Černín v roce 1600 odkoupil část Horní Lukavice. Drslav zemřel roku 1627 v cizině a zanechal mělnické zboží tak zadlužené, že vdova Lidmila z Vindersperku jej nemohla udržet. V roce 1637 se proto objevují v Mělnici noví držitelé. Majitelé se střídají, až roku 1653 připadla Mělnice k Hostouni a roku 1656 k panství horšovotýnskému (Sedláček 1893, 118).

Poloha mělnického tvrziště je obecně známa. Tvrziště je umístěno na nepravé ostrožně nad údolím bezejmenného potoka protékajícího vsí. Ostrožna nebo spíše jiho-východní výběžek úbočí vrchu Sedlo vysokého 615 m. n. m. je upraven oválným příkopem a strmým valem. Zemními pracemi bylo vytvořeno oválné tvrziště s vyvýšenou centrální

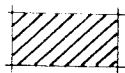
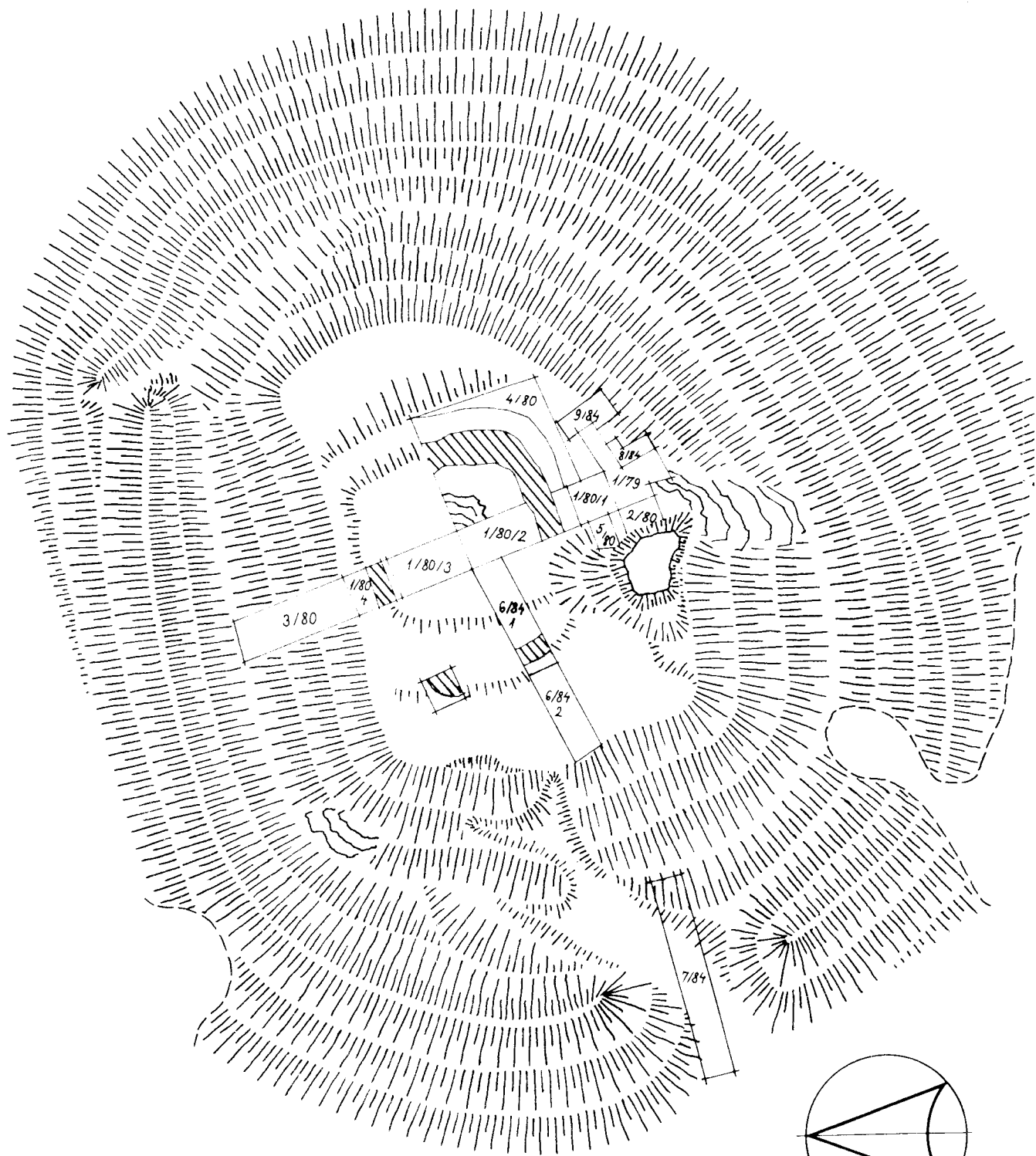

Obr. 2: Mělnice - tvrz, rekonstrukce pravděpodobného vzhledu

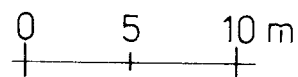
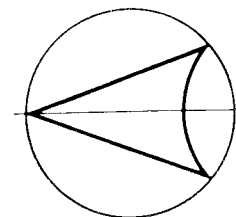
částí o rozměrech 39 x 28 metrů. Centrální část o rozměrech 16 x 12 m umístěná na upraveném skalním suku je obklopena 5 m hlubokým příkopem a od okolní krajiny valem dnes s výškou od dna příkopu 3 m. Vzhledem k tomu, že val na vnější straně plynule přechází do svahu, zdá se z vnější strany vyšší. Můžeme předpokládat, že koruna valu široká 1 m byla vybavena jednoduchou palisádou nebo plotem. obvodový příkop jednak využil terénu a jednak byl vytesán ve skále. Val byl zbudován z vylámaného kamene a opět částečně využil výchozu skály. Vlastní centrální část tvrziště má tvar téměř pravidelného čtyřúhelníku se zaoblenými rohy. Na jižní straně směrem ke vsi je dosud částečně zachovaná přístupová cesta, která prochází jihozápadní částí valu. Na jižní straně je tvrziště narušeno mladšími zásahy - lámáním kamene.

Počátkem roku 1979 ohlásil Západočeskému muzeu v Plzni zaměstnanec Státních lesů v Horšovském Týně Zdeněk Karásek narušení kulturní vrstvy na tvrzišti v Mělnici. Z porušené vrstvy vybíral větší množství mazanice a zlomkové keramiky. Na podzim roku 1979 provedlo Západočeské muzeum doplňkový sběr a v letech 1980, 1981 a 1984 pak záchranný výzkum, jehož úkolem bylo ověřit stáří lokality, dobu jejího trvání a charakter zástavby. Celkem bylo položeno 10 sond z toho 8 sond ve vnitřní části tvrziště, jedna na vnitřní straně příkopu a jedna v prostoru předpokládaného vstupu do tvrziště.

Popis sond:

- vrstva mazanice

Obr. 1: Mělnice - tvrz. Plán objektu s vyznačením sond. Kreslil J. Anderle.

Sonda 1/79 - Zjišťovací sonda v místech porušení na JV okraji centrální části. V sondě nalezeny kusy mazanice, rozptýlená kamenná destrukce a kulturní vrstva s obsahem zlomkové keramiky z 2. pol. 13. století.

Sonda 1/80 - Sonda byla položena napříč tvrzištěm v centrální části od JV směrem k SZ až na hranu centrální části v délce 16 metrů a šířce 2 m. Sonda byla dělena na sektory po 4 m. Sonda byla volena tak, aby ověřila případné obvodové zdivo centrální části a charakter staveb na ní. Na SZ straně pak ověřila charakter opevnění směrem k příkopu.

Sektor 1: vrstva drnů sahala do hloubky 10 - 15 cm. Již z této hloubky byla získána zlomková keramika. Pod touto vrstvou se nachází vrstva hnědé hlíny s drobnými rozptýlenými kaménky. Z ní byla získána zlomková keramika, mazanice a zvířecí kosti.

Sektor 2: vrstva drnů i v tomto sektoru silná 15 cm. Pod vrstvou drnů se objevuje světlejší žlutohnědá hlína. V pásu širokém 70 - 80 cm mizí zlomková keramika převažuje velké množství mazanice. Pod vrstvou mazanice je zvětralá skála.

Sektor 3: tento sektor nebyl zkoumán, byl ponechán pro případnou revizní sondu.

Sektor 4: v tomto sektoru se ve vrstvě pod drny objevilo velké množství mazanice.

Na hraně centrální části tvrziště se objevuje stejně jako v sektoru 2 mazaniceová křava ve žluté hlíně. Ta tvoří napříč sondou pás široký 70 - 80 cm.

Sonda 2/80 - Sonda vznikla rozšířením sondy 1/80. Navazovala na první sektor od JZ.

Sonda 2/80 měla doplnit některá zjištění sondy 1/80. Ve vrstvě pod drny bylo objeveno velké množství zlomkové keramiky v hloubce 15 - 20 cm. V hloubce 20 - 25 cm je vrstva hnědé hlíny bez nálezů. V hloubce 25 - 35 cm se nalézala v hnědožluté hlíně zlomková keramika a mazanice.

Sonda 3/80 - Sonda je prodloužením sondy 1/80 - sektoru 4 a spadá do příkopu na Z straně. V celé sondě bylo zjištěno značné množství kamenné suti a rozpadající se skály. Sonda dosáhla k povrchu dna příkopu. Příkop nebyl dále zkoumán vzhledem k tomu, že na vnitřní spádnici z centrální části nebyly prokazatelně zjištěny žádné dochované pozůstatky úpravy příkopu. Ze sondy byla získána zlomková keramika a drobné kusky mazanice.

Sonda 4/80 - Tato sonda byla dalším rozšířením sondy 1/80. Navazovala na sektor 2 od SV. Sonda měla ověřit další průběh pásu žluté hlíny zachyceném v sektoru 2. Tento pás byl interpretován jako zvětralý pozůstatek stěny tvrze. Stěna se podle předpokladu stočila v sondě 4/80 po terénní hraně patrně ještě před zahájením výzkumu. Zlomková keramika byla získána především ze západní části sondy. V celé sondě bylo velké množství rozpadlé mazanice.

Sonda 5/80 - Sonda byla rozšířením sondy 1/80. Navazuje na sektor 2 od JZ. Sonda měla zjistit další průběh rozpadlé mazaniceové stěny zachycené v sondě 1/80 a 4/80. Výzkumem byla získána zlomková keramika pol. 13. století. Ve vrstvě pod drny byl nalezen mazaniceový hlazený výběžek přisazený na podloží. Byl interpretován jako zbytek hliněné přepálené podlahy. V JZ části byla zjištěna zvětralá rozpadající se skála. Ve skalní kapse v SV rohu sondy byla zjištěna mladěbronzová zlomková keramika.

Sonda 6/84 - Sonda navazuje za kontrolním blokem příčně na sondu 5 a probíhá od vrcholu centrální části směrem k jižnímu okraji centrální části. Pod drnem v hloubce 15 cm vrstva hnědé hlíny obsahující několik zlomků mazanice a drobné zlomky keramiky. Pod touto vrstvou byla zjištěna nad skalnatým podložím hlinitá vrstva obsahující větší množství pravěké zlomkové keramiky z mladší doby bronzové. Nebyly zjištěny žádné

pozůstatky stavební činnosti z doby existence středověkého tvrziště.

Sonda 7/84 - Účelem sondy bylo ověřit podobu vstupu do tvrziště z J strany. Sonda byla položena v místech předpokládaného vstupu do tvrziště na J straně. Sonda zachytila pouze upravené skalní podloží. Jiné dochované stopy po úpravě terénu nebo pozůstatky objektů nebyly zjištěny.

Sonda 8/84 - Sonda měla za úkol ověřit rozsah a velikost kulturní vrstvy na V straně centrální části. Pod vrstvou drnů byl zjištěn zvýšený výskyt zlomkové keramiky 13. století ve dvou vrstvách.

Sonda 9/84 - Sonda spojila vrstevnici sondy 1/80, 1/79, 4/80. Pod slabou vrstvou drnu (10 cm) bylo zjištěno velké množství zlomkové keramiky z 2. pol. 13. století.

Sonda 10/84 - Kontrolní sonda 10 na západním okraji centrální části ověřila průběh mazanice stěny zachycené v sondách 1/80 a 4/80. Sonda byla položena v předpokládaném průběhu stěny nebo JZ nároží stavby. V hloubce 35 cm byl zachycen nevýrazný obloukovitě se zatáčející pás světlé hlíny a větší množství mazanice.

Přehled nálezů z jednotlivých sond:

Sonda	keramika	okraje	mazanice	kosti	kov	pravěk
sběr 1						
1979	84	11	10	4	1	-
sběr 2						
1979	15	-	85	1	1	-
1/79	377	51	7	2	-	-
1/80-1	1100	55	198	17	7	-
1/80-2	20	1	845	18	2	-
1/80-4	45	3	734	32	2	-
2/80	343	21	89	28	3	-
3/80	15	3	49	-	-	-
4/80	298	11	1620	7	8	-
5/80	129	9	527	15	6	267
6/84-1	60	2	159	-	-	22
6/84-2	12	-	28	-	-	11
7/84	11	6	-	-	-	-
8/84	297	8	2	11	2	-
9/84	1534	105	22	11	2	-
10/84	13	2	276	-	1	-

Zjišťovací sondy neodkryly celý povrch tvrziště, byly však voleny tak, aby v každém případě zachytily ústřední obytnou budovu. Její podoba a velikost jsou prvořadě pro interpretaci celé lokality. Rozbor archeologických nálezů i výsledky výzkumu prokázaly, že tvrziště vzniká po polovině 13. století. Uprostřed opevněné vyvýšeniny stála na upraveném skalním podloží velká obdélná vřžovitá stavba dřevohlinité konstrukce. Při výzkumu bylo zjištěno velké množství vypálené nebo částečně

přepálené mazanice s otisky dřevěné konstrukce z kulatiny (průměr rekonstruované kulatiny se pohybuje od 5 do 25 cm) svědčící o násilném zániku stavby požárem. Podle archeologického zjištění nebylo po požáru sídlo již obnoveno. V jižní části opevněné vyvýšeniny byla zjištěna ve skále tesaná obdélná cisterna nebo sklípek. Stav dochování nedovoluje interpretaci upřesnit. V jejím zásypu se dochovalo největší množství vypálené mazanice s otisky dřevěné konstrukce.

Po požáru, někdy koncem 13. století, nebyla tvrz na tomto místě obnovena a vládycké sídlo bylo přeneseno do výhodnější, skryté polohy ve vsi. Pomístky této mladší tvrze, pokud vůbec existovala, nebyly dosud prokazatelně zjištěny. Na závadu je zde i skutečnost, že po roce 1945 z půdorysu vsi zmizela řada budov, zvláště v okolí kostela, kde bychom sídlo předpokládali. Kostel v Mělnici je zasvěcen sv. Jiřímu a pochází z konce 13. století. Ve 2. pol. 14. století nebo kolem roku 1400 byl přestavěn. Roku 1702 byla po požáru opravena věž a patrně tehdy i představena předstíh (Poche 1978, 366).

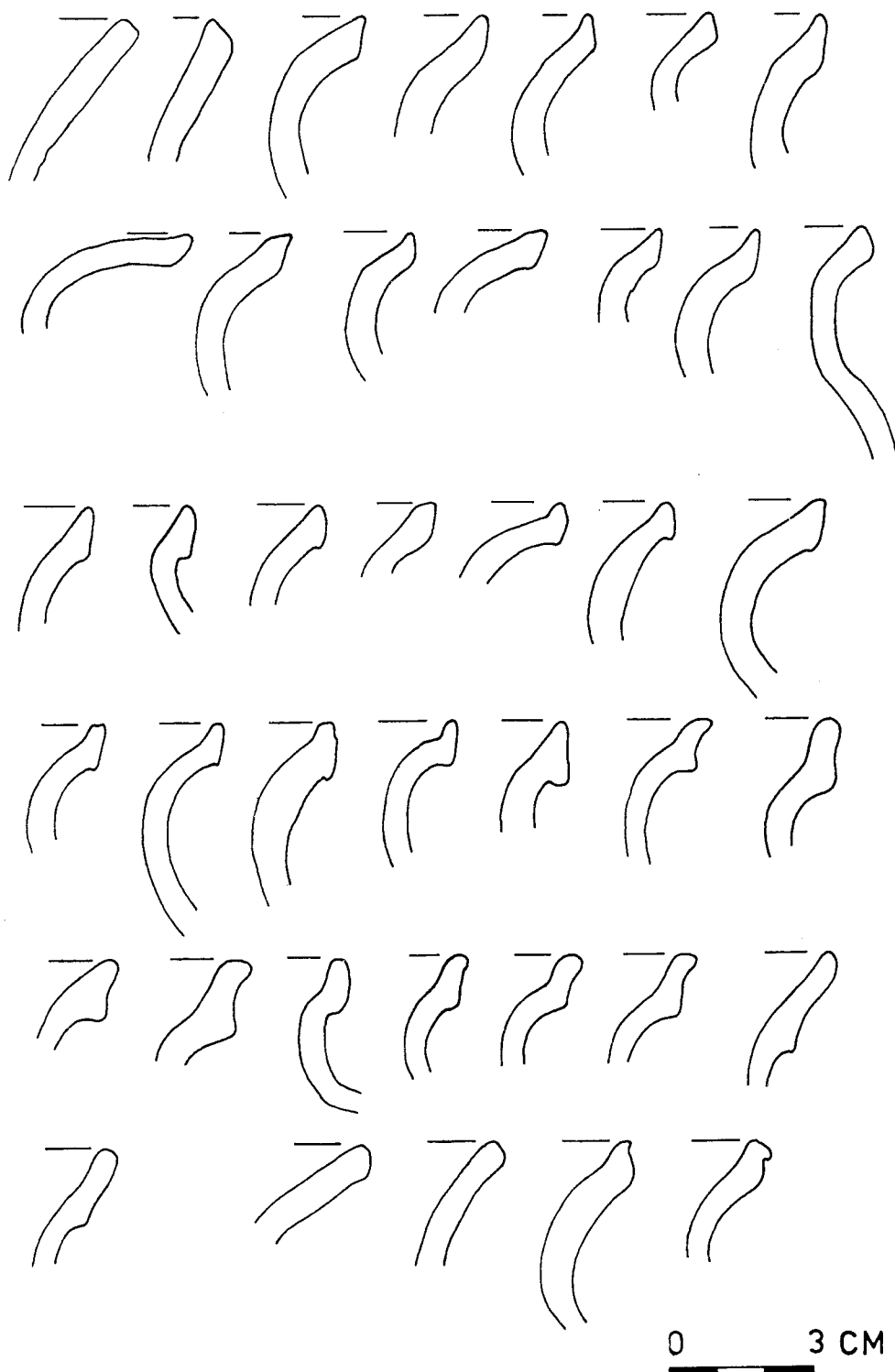
V minulých letech bylo, podle sdělení obyvatel Mělnice, nalezeno při úpravách terénu a domů jižně od kostela značné množství středověké keramiky, dnes buď zcela již dávno odhozené. V této poloze je ze starší zástavby dochována stodola, v jejíž severní části jsou patrné anomálie, které by mohly naznačovat souvislost se středověkou zástavbou vsi v okolí kostela.

Zůstává dosud otázkou, zda v Mělnici mladší tvrz existovala. Písemné zprávy uvádějí již ve 14. století jen majetnictví Mělnice nebo je uveden mělnický praedict. To však neznamená, že v Mělnici existovalo šlechtické sídlo. Tato problematika je dosud nevyřešena i v pracích historiků.

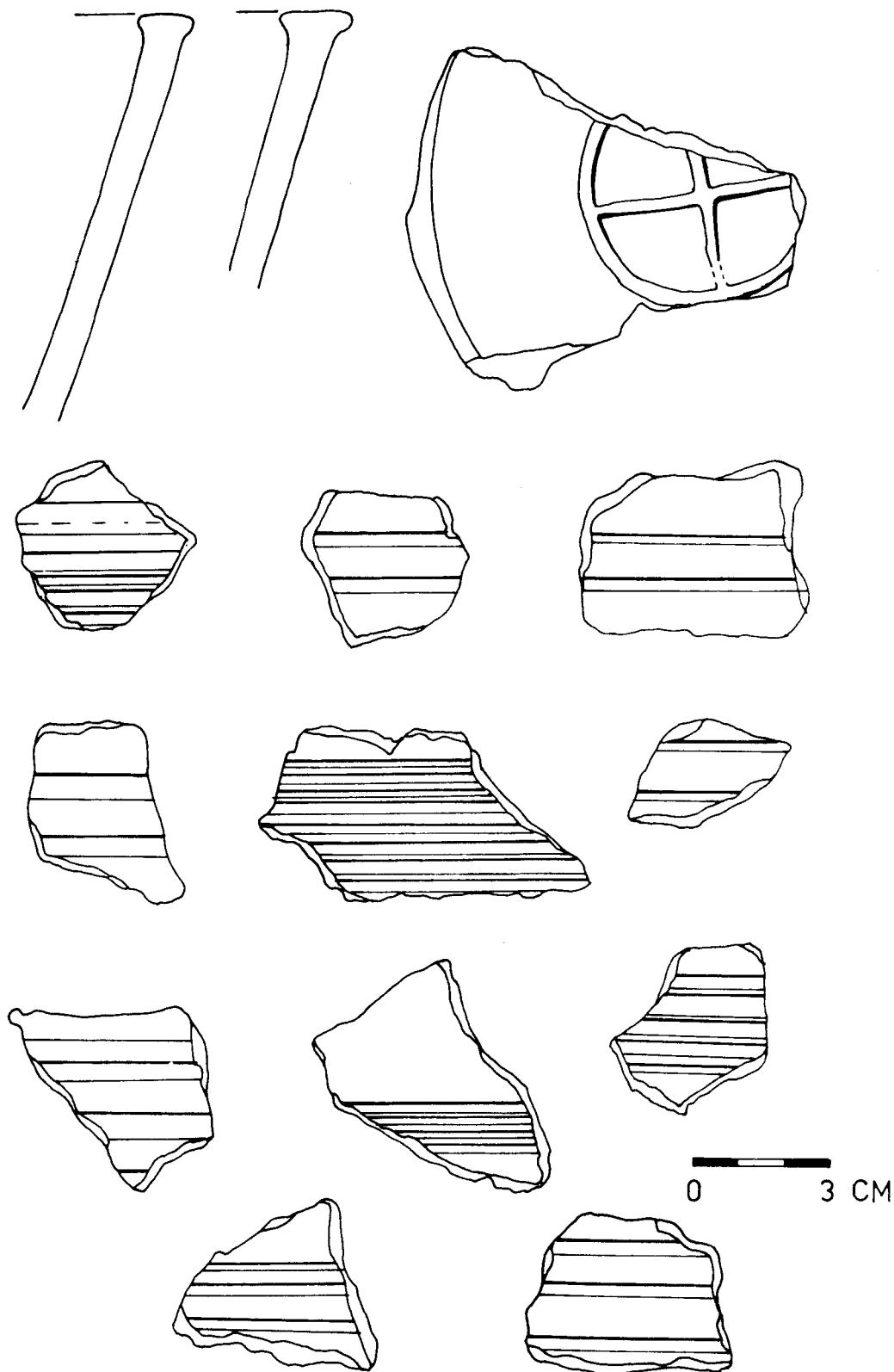
V Mělnici se setkáváme se sídlem drobného feudála v období krátce po zániku správního hradiška ve Štítarech, vzdáleného od Mělnice 5 km. Tento šlechtic si buduje své sídlo ve stejné geografické poloze a v podstatě stejnou technikou, jaká byla běžná při stavbě hradišť, avšak v takovém rozsahu, aby sloužila za chráněné obydlí jen pro něj a jeho rodinu.

Na základě rozboru písemných pramenů pro celé území Čech je zřejmé, že ve 12. a na počátku 13. století vznikají po rozpadu staré hradske soustavy nové opevnění menšího rozsahu. Jsou projevem tzv. drobné šlechty. Tento jev má své počátky již v předcházejícím období. Rozpadem hradske soustavy dochází k rozkladu vojenských družin při správních hradech. V tomto období (tj. na přelomu 12. a 13. století) je doložen i vznik opevněných sídel drobné šlechty (a to nejen písemnými, ale i historickými prameny). K této problematice byla napsána řada historických i archeologických studií (Štěpánek 1965, 111 a 214, pozn.: této problematice byla ve dnech 20. - 24. 9. 1977 věnována celostátní konference archeologů středověku ČSSR. Příspěvky byly publikovány ve sborníku *Archeologia historice* 2).

Hospodářské zázemí tvrze v Mělnici bylo v poloze blíže vodnímu toku a časem se rozrostlo v běžnou středověkou tvrz. Z hlediska historického zde nastává další problém. Stojíme před otázkou, zda bylo založeno sídlo feudála s hospodářským zázemím, z něhož vznikla ves - nebo ve starší existující vsi vzniklo sídlo drobného feudála. Tento problém však v těchto souvislostech nechme stranou. Vyjdeme-li z výsledků archeologického výzkumu zařazených do širších historických souvislostí, můžeme stručně naše poznatky shrnout. V Mělnici máme dokumentováno jedno ze sídel drobné šlechty v období, kdy se formovala jako stav. Máme zde možnost, když přijmeme první tezi, i příklad vsi vzniklé z hospodářského zázemí drobného feudála. Vznik drobných šlechtických sídel na Hostoňsku ve 13. století máme písemnými prameny poměrně dobře doložen díky tomu, že se jedná o území na okraji domény kladrubského kláštera. Většina sídel drobných feudálů ve starším období není dodnes spolehlivě lokalizována. Je to jednak nedostatek intenzivního plánovitého stavebně historického průzkumu i průzkumu archeologického a jednak to, že sídla drobných feudálů byla mnohokrát přestavována

Obr.3: Mělnice - tvrz, výběr charakteristických zlomků rané středověké keramiky z nálezů na tvrzišti

Obr. 4: Mělnice - tvrz, výběr charakteristických zlomků rané středověké keramiky z nálezů na tvrzišti

nebo zanikla. Na základě písemných pramenů můžeme předpokládat taková sídla v Mutě-
níně, kde je k roku 1253 doložen Zbraslav a roku 1291 Břetislav (Sedláček 1908, 624).
Dalším takovým sídlem jsou Štítary, kde po zániku správního hradiska je doloženo
soukromé držení. Roku 1282 je zde připomínán Hartman, jemuž v roce 1235 patří soused-
ní Tasnovice. Ve Svržně bylo zemanské sídlo patřící roku 1235 Radoslavovi a po něm
roku 1251 Bohušovi a 1282 Otovi (Sedláček 1908, 857). Právě nejstarší písemná zmín-
ka o Mělnici z roku 1235 uvádí řadu příslušníků drobné šlechty. Jedná se o listinu,
v níž Václav I. dává klášteru v Kladrubech svoji část vsi Sytna. Jako svědci jsou
v této listině jmenováni drobní šlechtici na hranici klášterního kladrubského majet-
ku. Z okolí Host uně máme tak k 25. 6. 1235 doloženy Radoslava z Prostiboře, Slavi-
bora ze Svinné, Hartmana z Tasnovic a již zmiňovaného Konráda z Mělnice (Erben 1855,
416 - CDB).

Při posuzování písemných pramenů o jednotlivých majitelích vsí a jejich sídel
ve vsích je nutno si uvědomovat, že sídlo drobného feudála nemuselo vždy znamenat
mohutnou fortifikační stavbu, jejíž stopy by se viditelně dochovaly do dnešní doby.

Zjišťujeme tedy, že kolem poloviny 13. století, nebo lépe ve druhé polovině 13.
století dochází v okolí štítarského hradiště, po jeho zániku jako správního centra,
k postupnému vzniku drobných držav spojených se vznikem opevněných sídel. Podoba
těchto raných sídel je dosud málo známa. V západních Čechách bude podobných tvrzí
jako je Mělnice větší počet. Podobná situace je v Osvračíně, kde nejstarší feudální
sídlu bylo umístěno na ostrohu nade vsí. A. Sedláček je klade do 13. století (Sed-
láček 1893, 120). Bude nutno provést z tohoto pohledu i revizi některých dalších
lokalit, např. na Strašicku.

LITERATURA

- Emler J. 1882: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* Praha
- Erben K. J. 1855: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.*
Praha
- Fridrich G. 1942: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1.* Praha
- Poche E. 1978: *Umělecké památky Čech 2.* Praha
- Profous A. 1951: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. IV.*
Praha
- Sedláček A. 1893: *Hrady, zámky a tvrze království českého IX.* Praha
- Sedláček A. 1908: *Místopisný slovník historický království českého.* Praha.